

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

**38E JAARGANG
NUMMER 146
3E KWARTAAL 2016
ISSN 1383-30**

**LOSSE NUMMERS
€ 10,-**

DE OUDE FLESCH ☐

Europa's Grootste Vintage Evenement

VERZAMELAARS
JAARBEURS

12 & 13 november 2016
Jaarbeurs Utrecht

incl. Mega Platen & CD Beurs
voorverkoop & info:
verzamelaarsjaarbeurs.nl

dijkstra
vereenigde

We pack the world

www.dijkstra.net

Address: Pascallaan 9, 8218 NJ Lelystad • P.O. Box: 2151, 8203 AD Lelystad, The Netherlands
Telephone number: (+31) (0) 320 - 266 181 • Fax: (+31) (0) 320 - 257 140 • E-mail: glas-sluitingen@dijkstra.net

VERLENGD!

t/m 14 oktober 2016

**Colore, glas
van Ettore
Sottsass**

Nat.glas
museum
Leerdam

Kleurrijk Kristal,
50x Siem van der Marel
t/m 9 oktober 2016

Vanaf 15 oktober 2016

Anti-glass
Jehoshua Rozenman
t/m 12 maart 2017

OPTIC
Tsjechisch optisch geslepen glas
t/m 12 maart 2017

nationaalglasmuseum.nl +31 (0) 345 614 960

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

**NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

Inhoud

4. Bollen, Ballen, Blusgranaten

Johan Soetens

19. De Hoge Rijnlandse Kan

Hans van Rossum

24. Een lid stelt zich voor:

Evert Hellebrekers

Interview

Coos van Deursen

28. Hartog van Emden

Wim Snickers

31. Zuur Verdiend

Johan Soetens

38. Making Sense of Scent

John Pastor

40. Mededelingen en nieuws

Van de redactie.

Eén van de fascinerende aspecten van glas is de veelheid van vormen, kleuren en toepassingen die dit wonderlijke materiaal ons biedt.

Ditmaal strekt de inhoud zich uit over een breed terrein, vanaf de bolvormen die ons ooit moesten beschermen tegen het gevaar van duikboten of uitslaande branden, via de delicate, ongelofelijk knap gemaakte Romeinse kannen uit de 1e eeuw naar de voor menig lezer van dit blad vertrouwde Hollandse gedistilleerdflessen.

Vandaar middels de huis-tuin-en-keuken azijnfles en augurkenpot weer terug naar Amerika waar de delicate kleine geurflesjes die de dames bij zich droegen geacht werden de neusvleugels van menig man te doen trillen.

Als U dit leest is de bijeenkomst in Leerdam waarschijnlijk achter de rug. Hopelijk zijn we dan geslaagd in onze opzet om voor de lezing en de veiling een bredere belangstelling te trekken dan gebruikelijk. Nieuwe leden, nieuwe ideeën (maar ook nieuwe artikelen!) zijn nodig om de zowel de vereniging als het kwartaalblad in leven te houden!

Johan Soetens

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Coos van Deursen,

coosvandeursen@planet.nl

Verzamelaarsvereniging

“De Oude Flesch”

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter;

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Secretaris;

Joke Andringa, d.andringa@upcmail.nl

penningmeester, vice-voorzitter;

Klaas Prins, klaasprins43@gmail.com

website beheer en 2^e secretaris;

Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com

Bibliothecaris;

Coos van Deursen, coosvandeursen@planet.nl

Beheerder bibliotheek;

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 45.- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. “De Oude Flesch”,

IBAN: NL90INGB0004142725

BIC: INGBNL2A

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijks bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 147

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK

Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separate e-mail

Voorpagina:

Visnetdrijvers en 'Target Ball'

BOLLEN, BALLEEN EN BLUSGRANATEN

Johan Soetens

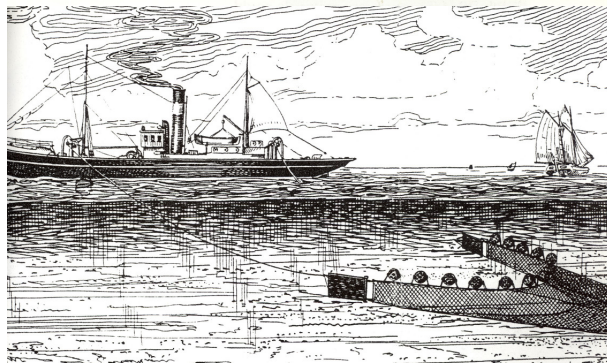
**Soms wilde het maar niet lukken. Was de windrichting verkeerd?
Was het de gemengsamstelling? Lag het aan de stoker?**

Het glas wilde maar niet helder worden en bleef, vol met luchtbelletjes en verontreinigingen, ongeschikt om er flessen van te blazen.

Wel konden er altijd nog mandflessen van worden gemaakt.

'De mandvlechters handen bedekken de glasmakers schande' heette het niet voor niets. Een ander artikel waarbij de glaskwaliteit er niet zo erg op aan kwam waren visnetdrijvers.

Naar verluid moest in de in 1907 gebouwde fabriek aan de Schiedamse Buitenhavenweg zo vaak naar deze noodoplossing worden uitgeweken dat deze er de bijnaam 'De Ballentent' door kreeg. Bekend is dat de stokers grote moeite hadden met het regelen van de luchttoevoer bij de voor die tijd moderne generatieve Siemens oven.

Visnetdrijvers behoorden tot het productie programma van verschillende op redelijke afstand van vissershavens gelegen glasfabrieken al heb ik in weerwil daarvan nooit een exemplaar van de Schiedamse 'Ballentent' kunnen vinden. In de catalogus van 'De Schie' van begin 1900 komen ze niet voor en evenmin in die van Leerdam (1919) en A.J.Bakker (1929) dus dat geeft te denken omtrent het waarheidsgehalte van de ballentent anecdote. Zij zijn trouwens lang niet allemaal van slordig gesmolten glas gemaakt en vormen een bij ons wat veronachtzaamd verzamelgebied mogelijk mede veroorzaakt door het onhandige formaat. Hoe kleurrijk en decoratief ze ook mogen zijn, tentoongesteld op een plank zijn ze soms moeilijk in bedwang te houden. Uit de netten ontsnapte en ronddobberende of aangespoelde exemplaren kwamen vaak terecht als tuindecoratie bij huizen waarvan de bewoner betrokken was bij de sleepnet visserij. Vooral in Portugal, Denemarken en Noord Duitsland kan men ze aantreffen.

Links: Advertentie Herman Heye Glasfabriken, 1910.

Uit: Gedenkboek '200 Jahre Heye Glas', 1999.

Omdat geen afbeelding te vinden was van het gebruik van visnetdrijvers liet de directie voor het gedenkboek deze tekening maken..

Boven: Twee merken op visnetdrijvers van de Herman Heye Glasfabriken, ca. 1900. Rechts: Zeldzame kobaltblauwe visnetdrijver, Frans, ca.1930. Diam. 12,5 cm. Gew. 600 gr! Fabrieksmerk LV in onbekend. (Coll. W. Vd Bossche.)

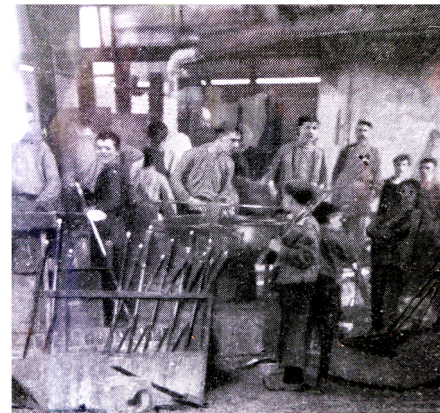

Twee vis(?)net drijvers uit de collectie van Distilleerderij Herman Jansen. Het exemplaar links draagt een onbekend buitenlands fabrieksmerk. Het merkloze rechter zou zo maar het laatst overgebleven Schiedamse exemplaar kunnen zijn.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog, toen de export van jenever stagneerde werden om aan het werk te blijven allerlei glazen artikelen gemaakt waaronder glazen drijvers. Die waren echter niet bestemd voor visnetten maar voor de afweernetten tegen duikboten. Huidige bezoekers aan het bedrijfsmuseum worden nog enkele exemplaren getoond die bij de UTO gemaakt zouden zijn. Als dat waar is zouden dat de enige overgebleven Schiedamse 'visnetdrijvers' zijn. Met een doorsnee van 15 cm. voldoen ze in ieder geval aan de Amerikaanse norm van 5 inch voor 'anti-submarine net-floats'

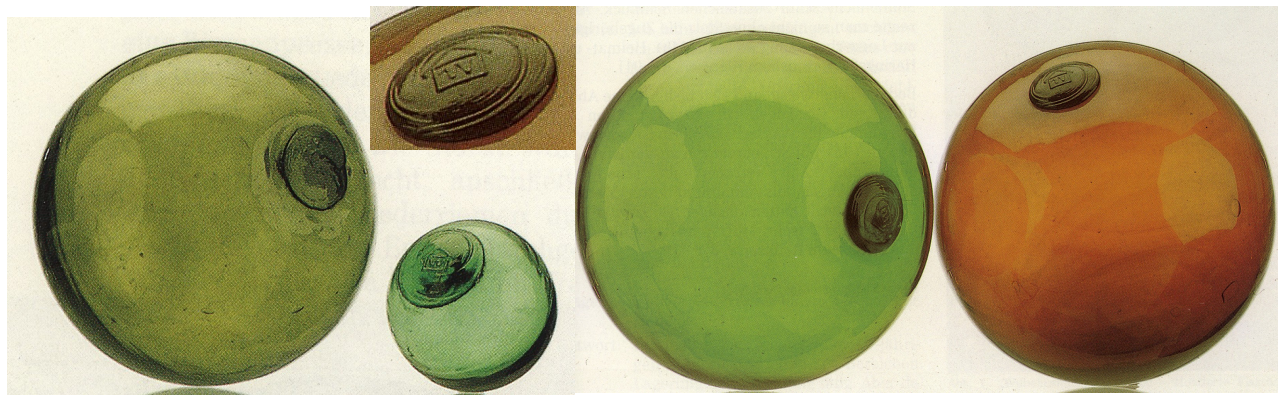
Arbeiders aan het werk in de UTO glasfabriek. Detail van een kranten(?)foto. Archief Herman Jansen.

Boven; Merkloze visnetdrijver, D. 20cm. Privé collectie.

Rechts; Japanse visnetdrijvers zoals deze worden vaak als souvenir verkocht.

Boven: Visnetdrijvers gemaakt bij de ooit door Herman Heye gestichte glasfabriek 'Wilhelmshütte'

(fa. Himly Holscher & Co.) te Nienburg a/d Weser. Uit: Gedenkboek '100 Jahre Wilhelmshütte 1891-1991'.

Onder: Japanse visnetdrijver, voorzien van groeven voor betere grip van het touwnet, aangespoeld aan de Amerikaanse Westkust. Daaronder: Vroeg Amerikaanse, mondgeblazen visnetdrijver van onbekend merk. Diameter ca. 30 cm.

Glazen visnetdrijvers zouden rond 1842 zijn uitgevonden door de Noorse zakenman Christopher Faye uit Bergen en de eerste exemplaren werden, naar men aanneemt, geblazen bij de nog altijd bestaande Hadelands Glassverk in Jevnaken maar al snel stortten glasfabrieken in Engeland, Rusland, Europa en Noord Amerika zich ook op deze markt.

Tot in de jaren 1950 werden ze in Noord Duitsland aan de blaaspijp gemaakt in acht verschillende afmetingen met een gewicht van 150 gram tot 2 kilo, overwegend uit groen glas, maar ook bruin glazen exemplaren komen voor. Gaandeweg werden ze vervangen door kunststof. De meest begeerde, vroege exemplaren zijn vrij geblazen. Bij de latere uitvoeringen is vaak een vormnaad zichtbaar. Vanaf 1945 werden ze in Amerika ook machinaal vervaardigd, onder andere door Northwest Glass Co. en Owens Illinois. Deze bollen hebben een staanvlak zodat ze in de koeloven niet zouden omrollen.

Overigens hebben de mondgeblazen exemplaren vaak ook een plat vlakje, in de koeloven ontstaan door het eigen gewicht. Ze werden allemaal luchtdicht afgesloten met een glasdruppel en vaak voorzien van het fabrieksmerk. Vooral in Amerika vormen ze een verzamelobject en worden er flinke prijzen betaald voor bollen met een bijzonder fabriekssteken. Vanaf het begin der 20e eeuw werden de visnetdrijvers ook in Japan gemaakt, vaak van hergesmolten bieren sakéfflessen. In tegenstelling tot de originele Europese en Noord-Amerikaanse groene of bruine exemplaren hebben deze vaak spectaculaire kleuren, van aquamarijn tot kobaltblauw. Voeg daarbij nog de toevloed van voor toeristische of decoratieve doelen gemaakte ballons en de verwarring is compleet. Japanse visdrijvers werden gebruikt bij de diepzee visserij en moeten bij honderden van de netten zijn losgeraakt, maar dat wil niet zeggen dat ze gemakkelijk zijn op te vissen. Er moet een grote hoeveelheid zijn dat rond-draaid in dezelfde cirkel als de zogenaamde 'plastic soep'. Alleen bij een sterke westerlijke wind breken ze soms uit die vicieuze rondedans en spoelen dan aan op de Amerikaanse westkust, alwaar ze door verzamelaar-strandjutters worden geborgen. Dat geeft in ieder geval meer zekerheid omtrent de originaliteit dan de vele aanbiedingen op E-bay waar veel recent gemaakte exemplaren tussen zitten.

Over visnetdrijvers bestaat redelijk veel literatuur. Zie o.a. Stu Farnsworth & Alan D. Rammer; *Glass Fishing floats of the World*; Walter Pich; *Glass Balls*, (2004). Zie ook de website Tom Rizzo; *Glass Fishing Floats – Glass Museum*.

SUMMARY

GLOBES, SPHERES, BULBS AND BALLS

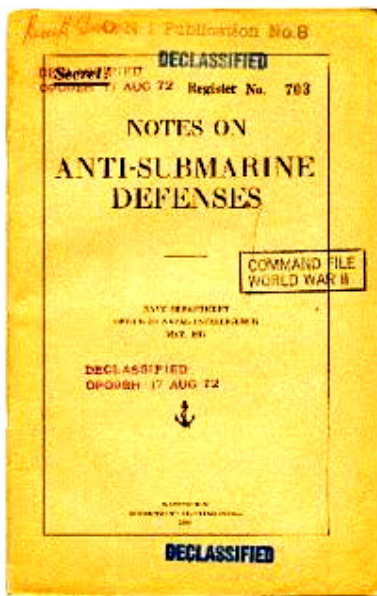
In 1842, the businessman Christopher Faye, from Bergen, Norway, had a brilliant idea. He had large glass spheres made by the Hadelands Glassverk in Jevnaker to replace the cork floats that were used by most of the fishing fleets to uphold the drag-nets.

It proved to be an instant success. Soon glass factories in Germany, England, Russia and also North America were producing them. During World War I glass factories in America and Canada such as Owens Illinois, Northwest Glass Co. and Dominion Glass Co. supplied fishnet floats to uphold anti-submarine nets and so did the privately owned Schiedam-based glasshouse UTO in the Netherlands. In order to remain undetected these floats were made relatively small: ca. 15 cm. (5 inch) in diameter. Floats for the fishing fleets were often larger and ranged from 150 to 2000 grams in weight.

In Germany they were mouth-blown well into the 1950's by factories along the Weser River, in the vicinity of Hamburg, such as Herman Heye, Himly Holscher (Wilhelmshütte) and Gerresheimer Glashüttewerke.

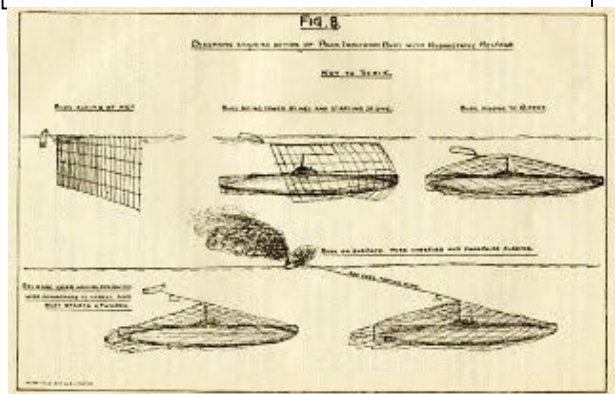

3" Fischnetzglaskugel Gewicht	150 g
4" Fischnetzglaskugel Gewicht	300 g
5" Fischnetzglaskugel Gewicht	435 g
6" Fischnetzglaskugel Gewicht	675 g
7" Fischnetzglaskugel Gewicht	900 g
8" Fischnetzglaskugel Gewicht	1225 g
10" Fischnetzglaskugel Gewicht	2000 g

Above; Fish net float blown in a two-part mold, Gerresheimer Glashüttewerke, 1950.

The Wilhelmshütte offered glass floats in eight sizes, from 150 grams to two kilos. From: Glasherstellug in Nienburg / 100 Jahre Wilhelmshütte 1891/1991.

Below; The Flesland Glass factory (Norway) offered a choice from 14 different sizes in 1954.

A/S FLESLAND GLASSVERK			
Størrelse	Antall pr. sekk	Vekt pr. sekk ca.	Bæreevne pr. stk. ca.
12" dubber	2 stykk	7 kg.	17 500 gram
10" »	3 »	7,5 »	11 250 »
8" kavl	8 »	9,5 »	4 500 »
7" »	12 »	14 »	3 250 »
6" »	20 »	15,5 »	1 900 »
5" »	35 »	16,5 »	925 »
4 1/2" »	50 »	19,5 »	600 »
4" »	75 »	19,5 »	450 »
3 1/2" »	100 »	21 »	335 »
3" »	180 »	24 »	160 »
2 1/2" »	300 »	29,5 »	80 »
2" »	500 »	30 »	30 »
Små ovaler	300 »	24 »	40 »
Store »	250 »	23 »	65 »

Kavistørrelse: _____ Dato: 7 JAN 1954

Stempel nr.: _____ Pakket av: _____

Glassverket er uten ansvar for brekkasje under reis.

3-52. A. K.

From the beginning of the 20th century, fish net floats were also made in Japan, often from recycled sake bottles, hence the sometimes spectacular colours, from clear aqua to cobalt blue. Japanese floats were used for deep-sea fishing and many of them have been lost in the sea but are circling endlessly around in the current that also holds captive the so called 'plastic soup'. However, a strong Easterly wind might free them and let them drift ashore on America's West Coast where ardent collectors might find them.

Glass fishnet floats are no longer produced for the fishing fleet. After the introduction of synthetic material they were replaced by plastic devices. However, they are still produced for touristic purposes and can make a handsome souvenir or an attractive decoration. That does not make it easy for the true collector who hunts in vain for the original ones on E-bay but it makes it all the more rewarding for beachcombers, from Alaska to California. What they find washed ashore after a stormy night are most likely the ones that have seen heavy duty on the high seas..

Uit de notulen van een commissarisvergadering van de N.V. Glasfabriek Leerdam v/h Jeekel, Mijnsen & Co.;

'De heer Cochius stelt voor de productie van handgranaten ter hand te nemen'.

Ik kon mijn ogen niet geloven. HANDGRANATEN? Vrijmetselaar, Theosoof, Rotarian en priester van de Vrij-Katholieke kerk Cochius als leverancier van oorlogstuig?

Dikwandige glazen bollen, met een gewicht van 500 tot 800 gram, gevuld met kruit en voorzien van een onstekingsmechanisme waren al in oude tijden in gebruik maar waren in de 18e eeuw specifiek het wapen van grenadiers die deze naam aan dit, hun voornaamste afweermiddel te danken hadden. Bij opgravingen onder de in W.O. II verwoeste burcht van Freiburg zijn glazen Franse handgranaten uit 1740 gevonden, deels nog met kruit gevuld. De burcht werd in de 17e en 18e eeuw meermalen belegerd door Zweedse en Franse troepen.

Een grote hoeveelheid van minstens honderd stuks kwam tevoorschijn bij opgravingen bij de burcht Forchtenstein. Deze middeleeuwse, nimmer veroverde Oostenrijks/Hongaarse grensvesting, ooit een belangrijk bolwerk tijdens de Turkenoorlogen, was vanaf de 17e eeuw in bezit van de familie Esterhazy en kazerne van de Esterhazy Grenadiers.

Meer informatie? Google dan naar 'Die dunkelen Seiten des Glases' of;

'Todbringendes Glas – Gläserne Handgranaten aus dem Graben der Festung Freiburg', resp.

Dr. Franz Felberbauer; 'Die Glas-Handgranaten der Grenadiere der Fürsten Esterhazy in Zeughaus der Burg Forchtenstein'.

Ei-vormige glazen handgranaten waren in de Eerste Wereldoorlog nog in gebruik, mogelijk als gevolg van materiaalschaarste, maar bewonderaars van Cochius kunnen gerust zijn; zijn voorstel betrof geen oorlogstuig maar als 'handgranaten' aangeduide glazen brandblussers. Dat waren, afhankelijk van het model, 20 tot 25 cm. hoge, meestal bolvormige flessen van vrij dun glas en oorspronkelijk gevuld met zout water. Later ook met oplossingen van zuiveringzout of ammoniumchloride. Het was een uitvinding van de Amerikaan Alanson Crane uit Californië die er in 1863 een patent op kreeg en vormde een grote verbetering in het bestrijden van een beginnende brand. Vóór die tijd bestonden er geen handzame blusmiddelen die in keukens, huis- en slaapkamers

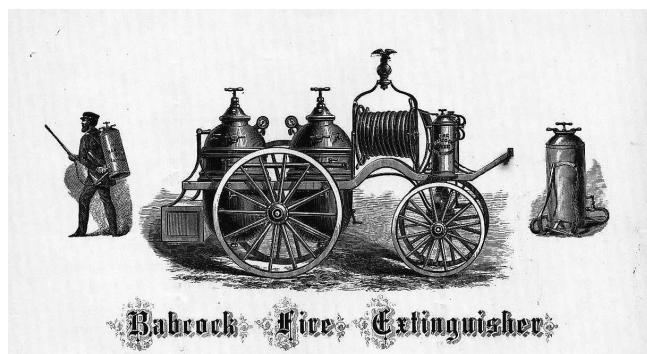

met al hun open vuur en brandende kaarsen konden worden gebruikt. Geen wonder dat ze al gauw in veel huizen, schuren en werkplaatsen maar ook in spoorrijtuigen te vinden waren. Al snel dienden zich andere fabrikanten aan, waarvan de **Harden Fire Extinguisher Co.**, in Chicago (later ook in New York), de bekendste geworden is. Hun patent dateert van 1871.

Sinclair's Hand Grenades, Engels, 1880-1900.

James Sinclair was oorspronkelijk in dienst van de in 1884 opgerichte Londense vestiging van Harden maar begon voor zichzelf in de Londense Eldonstreet, achtereenvolgens op de nummers 11,13 en 19. Zijn flessen hebben geen uitgeblazen tekst zodat exemplaren met etiket extra gezocht zijn, vooral die met huisnummer 19: het pand dat hij ironisch genoeg wegens een hevige brand moest verlaten. In 1886 fuseerde zijn bedrijf weer met de Harden Hand Grenade Co., vandaar de naam in bovenstaande advertentie.

Blushandgranaten, of 'Fire Grenades' zoals ze wonderlijk genoeg in de Engelstalige gebieden heten, waren tussen 1870 en 1910 enorm populair. Blusapparaten op basis van chemische middelen waren weliswaar bekend, maar vóór de uitvinding van Alison Crane hadden die een omvang en gewicht dat zich niet leende voor gebruik in kleine ruimten. Glazen fire grenades werden in veel modellen en vooral in een veelheid van prachtige kleuren gemaakt, zoals zo vaak het geval is bij Amerikaans glas. In Amerika en Engeland vormen ze mede daarom een uiterst aantrekkelijk verzamelgebied en er moet voor een bijzonder exemplaar al gauw een bedrag met drie nullen worden neergelegd. Ze zijn allemaal mondgeblazen en werden behalve in Amerika ook in Engeland, Canada en Frankrijk gemaakt. Ondanks de grote aantallen die geproduceerd zijn blijven het door hun kwetsbaarheid vrij schaarse objecten. Ze werden uiteindelijk speciaal gemaakt om gemakkelijk te breken!

Links; Brieftoef van de Babcock Fire Extinguisher Company uit 1872 waarop de verschillende vormen van blusapparatuur te zien is vóór de introductie van glazen blusgranaten.

Daaronder; Twee Babcock 'fire grenades' Amerikaans, 1880-1895.

Van Links naar rechts; Zeer zeldzame Engelse blusgranaat van diep kobaltblauw glas, 1880-1900. Twee Franse blusgranaten, 1885-1900 resp. 'Granade Unic Excentrice' van bruin glas en 'Grenade Française' van helder smaragd glas.

Hieronder; De Hayward Fire Extinguisher Company uit New York (1875-1900) was, na concurrent Harden in Chicago en New York, een van de belangrijkste producenten. Door de fraaie kleuren en bijzondere modellen zijn deze 'flessen' een zeer gezocht collector's item.

In 1885 werd in New York de **Imperial Fire Extinguisher Co.** opgericht die zich speciaal richtte op export naar Engeland. Hun vertegenwoordiger daar, Thomas Tillton, had het geluk de aandacht te trekken van Queen Victoria's echtgenoot Edward, Prince of Wales, voor de indrukwekkende resultaten die met zijn product verkregen

werden. Daarop bestelde deze een groot aantal blusgranaten voor het enorme buitengoed Sandringham in Norfolk, in 1862 door de Koningin gekocht voor haar toen 21-jarige zoon 'Bertie', de latere Koning Edward VI en nog altijd in privé bezit van het Engelse koningshuis. Er bestaat een aantal afbeeldingen van het interieur uit Victoriaanse tijd, maar daarop zijn geen Fire Grenades te zien. De in Engeland vervaardigde blusgranaten met de tekst 'By Royal Appointment' en een afbeelding van de Kouseband zullen inmiddels wel verwijderd zijn!

PUT OUT THE FIRE BEFORE IT GETS A GOOD HOLD,
AND THUS SAVE LIFE AND PROPERTY.

Boven; Kobalt-blauwe Fire Grenade van de Imperial Fire Extinguisher Co., Amerikaans, 1875-1900. Links; Twee Engelse exemplaren in hun originele draagkorf, 1880-1900. Hierboven; Sandringham House, ca. 1870, naar een schilderij van Albert Jenkins Humber.

In 1839 vond de Franse chemist Henri Victor Regnault *Carbon Tetrachloride* uit: een stof die uiterst effectief bleek te zijn bij het bestrijden van branden. De dun-glazen brandblusgranaten die daarmee gevuld werden zijn in het algemeen simpel van vorm maar het gebruik er van was ronduit gevaarlijk want carbon tetrachloride is bijzonder giftig en veroorzaakt leverkwalen. Bij contact met heet metaal vormt het fosfeen, het strijdgas dat in W.O.I aan veel soldaten leven of gezondheid heeft gekost. Toch is de hier afgebeelde blusset nog in de Tweede Wereldoorlog geproduceerd, voorzien van de waarschuwing 'Do Not Throw Directly At An Incendiary Bomb'. En dat terwijl de glazen blusgranaat al vanaf het begin van de 20e eeuw uit het beeld verdwenen was door de introductie van modernere blusmiddelen. Carbon Tetrachloride, met zijn bedriegelijk zoete geur, was ooit populair als koelvloeistof en schoonmaak-middel in de 'dry cleaning' maar is wegens de schadelijke inwerking op de ozonlaag in de ban gedaan.

Voor de samenstelling van bovenstaande tekst is gebruik gemaakt van informatie en afbeeldingen uit; Michael Polak; 'Bottles Identification & Price Guide' 6th edition; Antique Bottle Collector, issue 60 – Spring 2015 (Ted Harris & Ron Long); Maureen Timm; 'Antique Fire Grenades – The Antique Shoppe Newspaper, July 2008.

FIRE EXTINGUISHER & CO.
 "BABCOCK" AND "CHAMPION"
CHEMICAL ENGINES

PUT OUT THE FIRE
 Before it can get a good hold, and thus save Life and Property.
 The Harden "Star" Hand Grenade is a blue glass globe or bottle filled with a chemical fluid, and when broken over or into the flame EXTINGUISHES FIRE INSTANTLY. Being hermetically sealed by a Patent Stopper, the exclusive property of this Company, the contents are not deteriorated by age, climate, frost, &c., nor will they injure Person or Property in the slightest. Hang up in your House, Office, or Factory, they are instantly accessible and invariably effective.

TESTIMONIALS.
 "I have a number of these Harden 'Star' Hand Grenades hanging up in my house, and I am very much pleased to see that they are so useful in putting out fires. I have seen them used in several places, and they have always been found to be of great service. I have also seen them used in several places, and they have always been found to be of great service. I have also seen them used in several places, and they have always been found to be of great service."

CHICAGO.
 OFFICE & FACTORY
 315 & 323
 SOUTH DESPLAINES
 STREET.

Deze fraaie poster uit 1870 willen wij de lezers niet onthouden.
 Om te voorkomen dat op de afgebeelde wijze moest worden uitgerukt
 waren de vanaf die tijd ontwikkelde blusgranaten cruciaal om een
 beginnende brand in de kiem te smoren.

Price 45s. per Dozen, Nett.
 Obtainable from all respectable Ironmongers, House Decorators, and Furnishers.
 The HARDEN "STAR" HAND GRENADES are the original and only practical and reliable
 Fire Extinguishing Hand Grenades known. Always ready. Will not freeze. Cannot get out of
 order. Can be used effectively by men, women or child. AVOID THE IMITATIONS which are
 NONE OF THEM HERMETICALLY SEALED, and are CONSEQUENTLY WORTHLESS. The
 Blue Grenade alone is genuine, and its claims and uses are irrefragable.

SUMMARY

In 1863, Alanson Crane, a Californian, was granted a patent on a small fire extinguisher, consisting of a thinly-blown glass globe, filled with bicarbonate of soda. They were designed to be thrown at the base of a starting fire and consequently were made to break easily. Fire grenades, as they were called, became very popular in the United States and beyond. Fire has alarmed people for ages but until now small portable fire extinguishers had been unknown. Although probably not over-effective, they provided at least a minimum of extinguishing capability and were soon also produced in England and on the Continent.

Right and below left; Fire grenades and promotional cards Harden Fire Extinguisher Company. Below right; Hayward Hand Fire Grenade. Bottom from left to right; Imperial Grenade, English, 1880-1900; Swift Grenade (J.H.Heathman and Comp.) England 1870; French Fire Grenade, 1885-1900.

They were kept at the ready in many homes, barns, studios and also in railway carriages.

One of the most well-known manufacturers was **The Harden Hand Fire Extinguisher Company** from Chicago, later also from New York. Their grenades featured an embossed star with vertical ribs and were mostly blown from cobalt blue glass. In 1884 Harden established an office in Holborn, England as well as a factory in Southwark. Not long after that, their representative, James Sinclair started his own company. However, two years later he merged again with his former employer, hence the name '**Harden Star, Lewis & Sinclair Co.'s**'. Sinclair

extinguishers are without embossing which makes specimen with the label still present rather desirable for collectors.

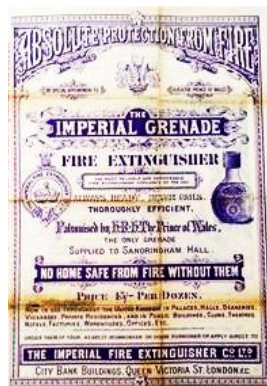
Another important supplier was **Hayward's Hand Fire Grenade**, also located in New York. Their beautifully shaped grenades, in amber, blue, green and smoke are very popular with collectors.

In 1885, **The American Imperial Company** was established in New York. They exported their fire grenades to England where their manager, Thomas Tillson, had the good fortune to draw the attention of Edward, Prince of Wales to their wondrous effects. In fact, the Prince was so impressed that he ordered a large number to equip the enormous Sandringham Estate, in 1861 bought by Queen Elisabeth as a gift to her 21 year old son 'Bertie', the later King George VI.

Fire grenades contained usually simple chemicals such as salt water, bicarbonate of soda or muriate of ammonia.

In 1839, the French chemist Henri Victor Regnault invented Carbon Tetrachloride, a liquid that proved to be extremely effective smothering beginning fires, but proved to be very bad for ones health and, in contact with hot metal could be lethal for it formed phosgene, the dreaded war-gas from World War I. Carbon Tetrachloride, with its deceivably sweet smell, was once popular as a cooling liquid and used in the dry cleaning process. It was condemned for its devastating effect on the Ozon layers.

The days of the glass fire extinguishers are long over but these lovely, colourful 'bottles' are an attractive addition to many a glass collection.

ANNIE GET YOUR GUN

Onder deze titel schreef Irving Berlin in 1946 zijn beroemd geworden musical, met bekende songs zoals 'Anything you can do I can do better' en 'There's no business like show business'. In 1950 werd er zelfs een film van gemaakt.

Maar wie was Annie? En wat moest ze met dat geweer?

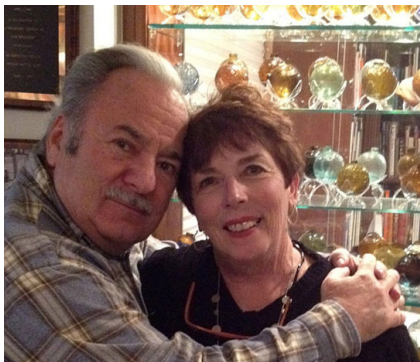
Wel, ze schoot er onder andere mee op glazen ballen, *Target Balls* genoemd en dat zijn tegenwoordig zowel in Amerika als daarbuiten interessante verzamelobjecten.

Maar laten we bij het begin beginnen.

Volgens de Amerikaanse glaskenner, verzamelaar en auteur **Ralph Finch** was 11 mei 1867 voor het eerst sprake van het schieten op glazen ballen op de Lee Brook Shooting Grounds, zoals vermeld in een uitgave van Londen's 'Bell's Life', op maandag 20 mei gevolgd door een soortgelijk evenement op de Royal Park Grounds, Manchester, waar geschoten werd op 'blue glass globes that created so much sensation on the Lea Brook Grounds, Wednesday'.

Het idee om bij de schietsport gebruik te maken van glazen bollen in plaats van levende vogels was niet zozeer gebaseerd op dierenliefde maar op het feit dat er simpelweg onvoldoende vogels gevangen konden worden om de schietlust te bevredigen. De ballen werden gevuld met zaagsel of kippenveertjes zodat ze, als ze in de lucht geraakt werden, voor hetzelfde effect zorgde als bij een getroffen vogel. Om te zorgen dat de hagelkorrels er niet langs zouden glijden werden de meeste *Target Balls* voorzien van een uitgeblazen decoratie. Gedurende een kwart eeuw, ruwweg van 1875 tot 1900 hadden heel wat glasblazerijen het er druk mee want er zijn miljoenen van deze objecten, ter grootte van een tennisbal gemaakt.

Links; Ralph Finch, redacteur/samensteller van het internationale tijdschrift voor verzamelaars van target balls; 'ON TARGET' en zijn vrouw Janet in 2013, staande voor de kast met wat waarschijnlijk 's werelds grootste verzameling Target Balls is.

Boven; Twee bijzondere Target Balls. Links; gemaakt in 1870 bij Agnew & Brown Glassworks. Rechts; Zeldzame paarse Target Ball, J.H. Johnston (Pittsburgh). Op een veiling in 2010 verkocht voor resp. \$ 29.120,- en \$ 14.500,- (Auction Report: American Bottle Auctions). Rechts onder; Target ball uit drie-voudige vorm met stermotief, in 2010 geveild voor \$ 2.464,-

Volgens Ralph Finch, de internationale autoriteit op dit gebied met waarschijnlijk de grootste verzameling er van ter wereld, werden ze in hoeveelheden van 300 stuks verzonden en waren verzendingen van 80 – 100.000 stuks geen uitzondering. Toch zijn het tegenwoordig tamelijk schaarse verzamelobjecten; ze zijn vrij dun geblazen en waren uiteindelijk bedoeld voor slechts een kortstondig verblijf in de lucht. Voor een eenvoudig exemplaar moet al zo'n \$100,- tot \$200,- worden neergeteld en als er de naam van een glasfabriek, een

beroemde schutter of een gewermaker op staat komt daar al gauw een 0 bij. Het verzamelen van *Target Balls* is grotendeels een Amerikaanse aangelegenheid dank zij de enorme populariteit van de scherpshutter teams die in de laat 19e en vroeg 20e eeuw er spectaculaire shows mee gaven. Een der beroemdste daarvan was Captain Adam Henry Bogardus (1834-1913), uitvinder (in 1877) van de eerste goedwerkende katapult voor glazen ballen, in het Engels aangeduid als '*glass ball trap*'.

Met zijn vier zoons nam hij veelvuldig deel aan Wild West shows die in Amerika razend populair waren en niet alleen daar. Bogardus werd beschouwd als Amerika's kampioen *target ball* schieten en reisde in 1885 een jaar mee met de Buffalo Bill Wild West Show. Tegenwoordig is dat een Mickey Mouse-achtig gedoe in Disneyland bij Parijs maar destijds een serieuze gebeurtenis waar honderden mensen op af kwamen.

Geheel boven; Zeer zeldzame originele verzendkist met ca. 100 z.g. 'Bocardus Balls' D. 7 cm. Daaronder; Bocardus met zijn drie zonen, allemaal scherpshutters (*Champion Shots of the World*); Drie 'Bogardus' Target Balls in de typische kleurenrijkdom van het Amerikaanse glas.

In 1887 ging Buffalo Bill (1846-1917) wiens echte naam William Frederick Cody was, op Europese tournee en in 1890 nogmaals. Bogardus was daar niet meer bij maar wel een jonge vrouw *'the crack shot in pettycoats'* die zuiverder bleek te kunnen schieten dan welke man dan ook en die door de Indiaanse Chief Sitting Bull *'Little Sure Shot'* werd genoemd.

Dat was *'Annie get your gun'* Phoebe Ann Moses, de zich Annie Oakley noemde naar het park waar zij op Thanksgiving Day 1875, op 15 jarige leeftijd, de toen 28 jarige scherpschutter Frank E. Butler versloeg. Die werd daar niet jaloers onder. Integendeel, een jaar later trouwde het stel. Ze zouden levenslang bij elkaar blijven.

Ze was geboren in 1860 als vijfde dochter in een straatarm gezin waarvan de vader stierf, de moeder in diepe armoede achterlatend. Op haar dertiende nam ze haar vaders Kentucky geweer en leerde zichzelf jagen op klein wild met de opbrengsten waarvan ze niet alleen het gezin kon onderhouden maar ook de schulden afbetalen.

Kentucky rifle, ook wel American Long Rifle of Pennsylvania Rifle genoemd. Ontwikkeld tijdens de Amerikaanse Vrijheidsoorlog. Schoot haarzuiver tot op 200 meter dank zij de lange loop met de 'trekken en velden' zoals menig Engels soldaat tot zijn schade heeft moeten ervaren en was in de meeste voortrekkersgezinnen te vinden, dus ook in dat van de familie Moses.

Toen Adam Bogardus in 1885 terugtrad als kampioen scherpschutter bij Buffalo Bill's Wild West nam zij zijn plaats in en de Europese tours van 1887 en 1890 brachten haar internationale roem. Zij werd de *'Darling of the Royal Heads'* genoemd. Koningin Victoria verliet Buckingham Palace om haar voorstelling bij te wonen. De Duitse kroonprins vroeg haar of zij, evenals ze bij tijdens de shows bij haar partner Butler deed, een sigaret uit zijn mond wilde schieten. Zij schoot feilloos de as van de sigaret af maar liet hem die eerst in zijn hand houden. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zei ze dat een volgende maal anders te zullen doen!

Wellicht is het mede door het grote succes van die Europese tours dat zoveel glasfabrieken buiten Amerika *Target Balls* blijken te hebben gemaakt.

In de uitgaven van januari en maart 2016 van het maandblad *Antique Bottle & Glass Collector* wijdde Ralph Finch daar een tweetal artikelen aan waarin hij voorbeelden geeft van exemplaren uit zijn verzameling gemaakt in Canada, Frankrijk, Engeland, Australië, Duitsland, Oostenrijk, Zweden, Noorwegen en – tot mijn verbazing ook in Nederland.

Boven; Duits, met naam Glashütte Charlottenburg. Links; Frans met naam Cévelot. Op de volgende pagina; Links; Engels met tekst W.W.Greener. Rechts; Canadees met tekst Gurd & Sons Dundas Street London Ont.

Die laatsten waren echter niet in zijn bezit maar in die van Horst Klusmeier die daarover in het voorjaar van 2006 rapporteerde in het blad *On Target*. Bij navraag bleek hij ze niet meer te hebben maar nog wel over een foto te beschikken en hij was zo vriendelijk om die beschikbaar te stellen.

Ze hebben het gebruikelijke ruitmotief en de tekst FLESSCHENFABRIEK BOERS & CO DELFT. Dat bedrijf was een voortzetting van een in 1798 opgerichte glasblazerij, vanaf 1806 Glasfabriek Boers & Cie. en vanaf 1887 N.V. Flesschenfabriek v/h Boers & Cie. geheten.

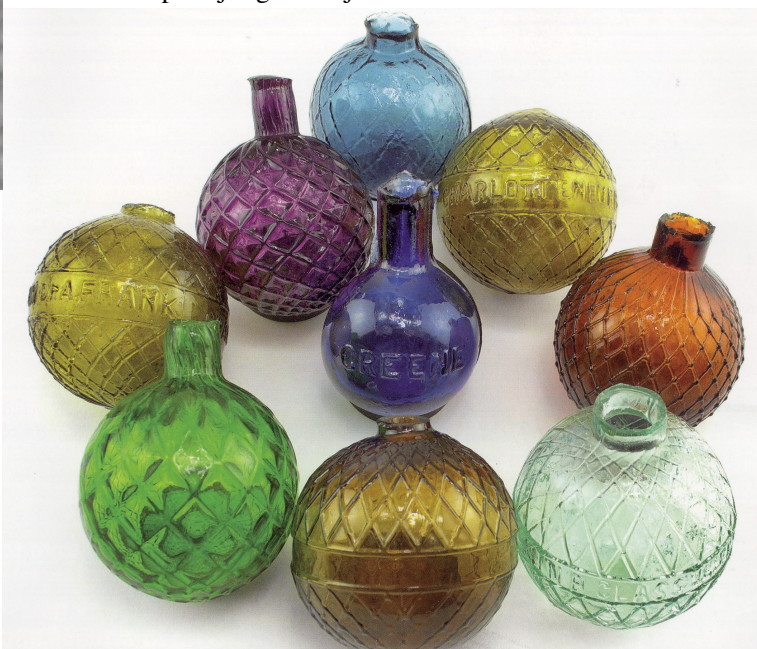
De glasfabriek Boers & Cie. in 1828. Het bedrijf heeft tot 1963 in moderne vorm bestaan als onderdeel van de Vereenigde Glasfabrieken.

Annie Oakley bleef haar scherpshutterskunsten vertonen tot op latere leeftijd. In 1901, 41 jaar oud, raakte ze tijdelijk verlamd als gevolg van een treinongeluk maar ze herstelde en werkte tijdens de Eerste Wereldoorlog zelfs als schietinstructeur. Ook een ernstig auto ongeluk in 1923 kon deze merkwaardige vrouw niet tegenhouden: een jaar later vestigde zij weer record na record. Er bestaan foto's van haar op 64-jarige leeftijd: schietklaar.

Uiteindelijk schijnt het langdurig contact met kruit en lood haar fataal te zijn geworden. In 1926 overleed ze, naar men aanneemt door loodvergiftiging. Haar echtgenoot, mentor en bewonderaar Frank Butler volgde haar tien dagen later. En zo kwam er een einde aan een legende, zoals er ook een eind kwam aan de productie van Target Balls. Die kleurrijke glazen bolletjes blijven echter het verhaal vertellen. Is dat niet de essentie van glazen voorwerpen, of dat nu een fles is of iets anders?

Het zijn vensters naar ons verleden.

Met dank aan Ralph Finch; Horst Klusmeier; John Pastor, American Glass Gallery and Antique Bottle & Glass Collector Magazine (issue januari en maart 2016).

Websites; The Women of Action Network; Agnew & Brown auction report- American Bottle Auctions.

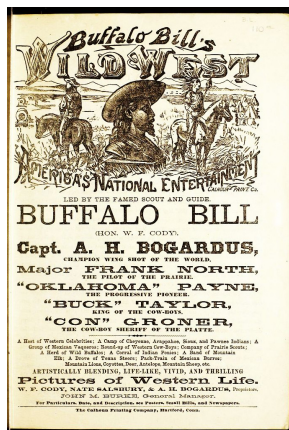
Note; In the coming years Ralph Finch's entire collection will be auctioned by American Glass Gallery.

SUMMARY

A small cloud of dust and feathers was all that seemed to remain from the birds that were used as a target for the gentry's shooting sports. So popular became this 'target shooting' that soon there proved to be a shortage of birds and consequently small glass spheres, filled with saw dust and chicken feathers came into use. According to Ralph Finch, American glass collector, author and editor of the magazine 'Antique Bottle and Glass Collector' this happened for the first time on May 11, 1867, in the Lee Brook Shooting Grounds, London, followed, then on the 20th of May by a similar event in the Royal Park Grounds in Manchester.

Glass target balls became immensely popular during the late 19th /early 20th century, especially in America where sharp shooting teams gave spectacular shows with them. One of the most famous among those was Captain Adam Henry Bogardus (1834-1913) and his four sons who frequently took part in the Buffalo Bill Wild West Shows.

In 1877, Bogardus invented the first good working glass ball trap.

Target balls are a well sought-after collectors' item in America but in spite of the fact that millions of them

were made, they are relatively rare. They were mouth-blown in many countries with a diameter of about 7 cm., often produced in brilliant colours and they carried a variety of embossing. In the January and March 2016 issues of *Antique Bottle and Glass Collector* Ralph Finch gives examples from his collection, made in countries such as Canada, France, Australia, Austria, Sweden and Norway.

Maybe part of this wide-spread production was due to the enormous success of the Buffalo Bill Wild West Show that travelled Europe in 1887 and 1890. Crack shot during the shows was a young lady that could shoot a rifle better than any man around, including her husband and mentor Frank Butler. She was born as Phoebe Ann Moses in a very poor Quaker family. After her father's death she taught herself to shoot small game with her father's old Kentucky rifle and, in 1881, she entered a contest in a local park where she beat the renowned sharpshooter Frank E. Butler. He was so impressed that he began to court her. Ann changed her name to Oakley after the park where they first met and under that name she would become a featured attraction, showing daring feats of marksmanship. During the European tours she became the darling of royalty. Queen Victoria broke tradition and left Buckingham Palace to see her perform.

Ann Oakley passed away November 3, 1926 after having survived and recovered from a train wreck that left her

partially paralyzed, as well as a severe car accident in 1923. A year later she was setting sharpshooting records again but her health began to fail probably due to the long term effects of lead poisoning after so many years of handling live ammunition. In 1946 Irving Berlin wrote the musical '*Annie Get Your Gun*' based on her life story with famous songs such as '*Anything you can do I can do better*' and '*There's no business like show business*'

DE HOGE RIJNLANDSE KAN

Hans van Rossum

In mijn collectie bevindt zich een Hoge Rijnlandse Kan. Heel bijzonder want dit type, zeker indien bijna intact, is vrij zeldzaam. Dat zo'n groot exemplaar de tijd heeft overleefd is op zich al heel bijzonder.

Dit type kan (ook wel Conical Jug with Long Neck genoemd) is niet alleen bijzonder vanwege de opvallend grote hoogte maar ook omdat deze al kort na de ontdekking van de metalen blaaspijp geblazen werden, en dan hebben wij het over het derde kwart van de eerste eeuw.

De kenmerken van de Hoge Rijnlandse Kan (Isings type 55b) zijn, naast de forse hoogte, varieërend van 25 tot 30 cm., een lange dunne nek met aan de onderzijde een kenmerkende vernauwing en de zeer hoge greep die is uitgevoerd met een centraal aangebrachte en in hoog reliëf uitgevoerde rib.

De Hoge Rijnlandse Kan, H = 29,7 cm. D = 14,6 cm. Gewicht = 440 gram. Coll. HvR.

*Glasbuisjes, gevonden in Lyon.
Gedateerd midden 1ste eeuw. Bron: Cat.
Musée d'Histoire de Marseille nr. 65.*

De aanhechting van de greep op de buikwand is naar onderen toe extra verstevigd door het restant van het glas dat er voor werd gebruikt naar beneden toe op de buikwand aan te brengen. Daarbij is ter decoratie deze forse glasdraad op regelmatige afstanden uitgeknepen.

Dat deze schenkan, met voor die tijd toch wel enorme afmetingen, zo snel nadat de metalen blaaspijp was ontdekt al kon worden geblazen is werkelijk fascinerend. Door de uitvinding van dit nieuwe fenomeen, vermoedelijk in de eerste helft van de eerste eeuw, werd het de Romeinse glasblazers mogelijk gemaakt om verder te experimenteren met het glasblazen. Deze schenkan is een heel duidelijk en vooral vroeg voorbeeld van het grote vakmanschap dat, zo kort na de ontdekking van de metalen blaaspijp, blinkbaar al was veroverd.

Het ontstaan van de blaaspijp

Ik neem u nog even terug in de tijd, naar het moment dat men 'lucht' had gekregen van de mogelijkheid om glas uit te blazen en dat was ongeveer 2500 jaar nadat men voor het eerst geleerd had glas te maken. Bij toeval is ergens in het begin van de eerste eeuw voor Christus ontdekt dat glas ook uitgeblazen kon worden. Al snel ontstonden daarna de eerste eenvoudige blaaspijpjes en dat waren niet meer dan eenvoudige buisjes.

In Lyon zijn vele tientallen van deze dunne glasbuisjes gevonden in een kuil bij een glasoven. Waarschijnlijk heeft men, in aanloop naar de ontwikkeling van de eerste echte blaaspijp van aardewerk gevolgd door

die van metaal, eerst gewerkt met dunne glazen buisjes die steeds langer werden gemaakt om zo de intense hitte van het vuur beter het hoofd te kunnen bieden. In dat beginstadium bleef de productie dan ook uiteraard beperkt tot kleine min of meer bolvormige flesjes ofwel *unguentaria*, die fungeerden als parfumflesjes.

Olielampje met afbeelding van een glasblazer met blaaspijp van aardewerk. Gedateerd 1ste eeuw en gevonden in Asserie, voormalig Joegoslavië. Bron Lazar 2005.

Aardewerken blaaspijp

Ergens tussen de tweede helft van de eerste eeuw voor Christus en de vroeg eerste eeuw na Christus heeft dit uiteindelijk geleid tot het ontstaan van de eerste echte blaaspijp. Deze was nog niet van metaal gemaakt maar mogelijk van aardewerk. Op de spiegel van een Romeins olielampje dat zich in het archeologisch museum van Split (Kroatië) bevindt is duidelijk te zien hoe een glasblazer voor een glasoventje zit en bezig is een glasobject te blazen met behulp van deze aardewerken pijp. Het gebruik van klei verklaart ook de snelle verspreiding van deze techniek door het Romeinse Rijk heen, immers klei was overal aanwezig en goedkoop, blaaspijpen van dit materiaal waren snel te maken. Het nadeel van aardewerk was ongetwijfeld het gewicht dat parten speelde bij het schuin omhoog houden van deze blaaspijp. Daarnaast was het aardewerk kwetsbaar bij het aftikken van het glasvoorwerp, er brak er nogal eens eentje. Voordeel was wel weer dat, zoals eerder gesteld, snel een nieuwe was gemaakt. De lengte van dit soort blaaspijpen was vermoedelijk ergens tussen de 30-50 cm.

Metalen blaaspijp

In de eerste helft van de eerste eeuw na Christus had de glasblazer dan uiteindelijk de beschikking over een metalen blaaspijp en vanaf dat moment kon er ook daadwerkelijk productie worden gedraaid en werd zelfs al gesproken van standaardisering. Vast staat dat de ontwikkeling van de blaaspijp ergens in het Midden-Oosten heeft plaatsgevonden waarbij gedacht moet worden aan het gebied van de toenmalige Syrisch-Palestijnse kust. De vormen werden nu niet alleen talrijker maar het blazen ging ook veel sneller. De glaspost die nu kon worden uitgeblazen werd immers steeds groter en dat resulteerde in geheel nieuwe producten, een ongekennde innovatie waarvan 2000 jaar later nauwelijks meer het besef bestaat dat er ooit een periode zonder gebruiksvoorwerpen van glas (ook wel de eerste kunststof genoemd) heeft bestaan.

Productie Hoge Rijnlandse Kan

Deze nieuwe techniek had men blijkbaar ook snel onder de knie want de Hoge Rijnlandse Kan werd voor het eerst kort na de uitvinding van de metalen blaaspijp geproduceerd en waarschijnlijk ook nog voordat het gebruik van een pontil algemeen bekend was. De kan toont namelijk, eigenlijk net als bij de meeste andere glasproducten uit de eerste helft van de eerste eeuw, geen sporen van het gebruik daar van. Dat er geen pontil of resten bij deze vroege producten wordt gevonden kan niet per se verklaard worden doordat de resten van de pontil zouden zijn verwijderd en daarna glad geslepen. Bij een moderne glasblazer is het verwijderen van een pontilmerk heel gewoon maar dat was in de oudheid niet vanzelfsprekend en de aanwezigheid van een pontil of het verwijderen van de resten daarvan kan bij de glasproducten uit de eerste eeuw in elk geval niet worden aangetoond. Zolang men nog geen gebruik maakte van dit hulpmiddel moest het geblazen voorwerp op de een of andere manier worden gefixeerd of anderszins gefixeerd om zo de bovenzijde te kunnen afwerken.

De ontdekking van het pontil heeft volgens Stern waarschijnlijk plaatsgevonden in Italië.

Tot zover de aanloop naar de ontwikkeling en het ontstaan van de Hoge Rijnlandse Kan. Er is al gezegd dat deze vrij snel na de ontdekking van de metalen blaaspijp moeten zijn gemaakt ergens in het noordwestelijk deel van het grote Romeinse Rijk. Dat geeft ook aan dat de verspreiding van nieuwe technieken razendsnel ging. Niet duidelijk is of de thans bekende exemplaren het product zijn geweest van een en dezelfde werkplaats. Gezien de variaties die er bestaan met betrekking tot de vorm van het lichaam denk ik dat meerdere werkplaatsen, verspreid over het noordwestelijk deel van het rijk, zich met de productie ervan hebben beziggehouden. Zo heeft de kan uit mijn verzameling, die in de jaren 1960 zou zijn ontdekt in de omgeving van Nijmegen, een bijna bolvormig lichaam, maar er zijn er ook met een peervorig lichaam of een naar beneden toe wijd uitlopend (carinated) lichaam. Verder zijn er nog variaties die een decoratie van fijne ribben laten zien. Dit type kan is niet alleen in de omgeving van Nijmegen gevonden, maar eveneens in Esch, Geldermalsen, de omgeving van Keulen en Mainz tot in Engeland toe.

Voor mij geldt absoluut niet dat 'Het bezit van de zaak het einde is van het vermaak'. Dan breekt namelijk vaak de leukste tijd aan, het doen van onderzoek en de jacht naar parallellen.

De grafheuvels van Bartlow Hills, gelegen in de parochie Ashdon van het graafschap Essex (UK). Rechts: Kan van Bartlow Hills, gevonden in grafheuvel 1, hoogte ca. 27 cm. diameter ca. 14 cm. Bron: John Gage 1832.

afgevaardigde van Lord Maynard) alsmede een aantal andere vertegenwoordigers om de meest centraal gelegen grafheuvel, Barrow nr. I, te openen. Werklui vinden daar onder andere de resten van een houten grafkist. Het hout was vergaan maar de nagels voor de verbindingen waren nog volop aanwezig en sommige daarvan hadden volgens Gage een lengte van wel 11,5 cm. Op deze plek werden dan ook grafgiftten ontdekt zoals een prachtige kan (Florentine Flask genoemd) die wij nu kennen als een Hoge Rijnlandse Kan, geheel identiek aan mijn exemplaar. Deze kan heeft een hoogte van "ten inches and three quarters high" (ca. 27 cm.) en "five inches and a half in diameter". (ca. 14 cm.) Er bevinden zich volgens Gage zelfs nog wat versteende resten van de oorspronkelijk vloeistof in de kan. Hij vervolgt met de beschrijving van alle andere vondsten zoals anders gevormde flessen en daarnaast veel schalen, potten en kannen van aardewerk of brons. Kortom een schat aan opgravingen. Het verslag gaat natuurlijk verder maar voor mij was de gevonden kan van belang. Alles wat opgegraven werd is prachtig getekend want fotograferen was nog niet echt gebruikelijk in die tijd. Uiteraard werd nu mijn nieuwsgierigheid echt gewekt want naar welk museum zouden al die mooie vondsten - met name die kan - zijn gebracht en hoe kom

Bartlow Hills

Zo heb ik tijdens mijn zoektocht in het archief van Cambridge University (UK) Volume 25 van het wetenschappelijke tijdschrift *Archeologia* ontdekt, een uitgave van de Society of Antiquaries of London (opgericht in 1717). Op de pagina's 1-23 van het januarinumnummer uit 1832 staat een verslag van John Gage waarin deze beschrijft hoe drie Romeinse barrows (grafheuvels) in Bartlow Hills, in de parish of parochie Ashdon (graafschap Essex) worden geopend.

Op 2 januari 1832 is hij daar, in aanwezigheid

van mr. Wright, mr. Plowden, mr. Hustler (de meest respectabele

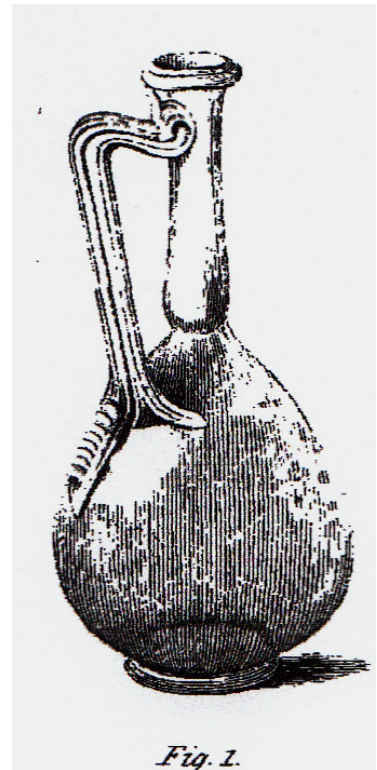

Fig. 1.

je daar achter? Na wat onderzoek vond ik in Ashdon een plaatselijk museum en omdat Bartlow Hills deel uitmaakt van de parochie Ashdon leek dat een goede start voor het verdere onderzoek. Eerst maar een mailtje gestuurd naar de curator van dit museum met de vraag of men bekend is met deze geschiedenis en zo ja, of men weet waar die grafvondsten naar toe zijn gegaan en of ze te bezichtigen zijn. De volgende dag al mocht ik een enthousiast antwoord ontvangen van Rosemarie Gant, waarnemend curator van het museum, en zij blijkt geheel op de hoogte van deze gebeurtenissen. Zij schrijft dat er inderdaad tussen 1832 en 1840 bij drie grafheuvels opgravingen zijn verricht door John Gage. Het daar gevonden glaswerk en alle andere antiques zijn toen allemaal overgebracht naar Easton Lodge, een vlakbij gelegen groot landhuis maar ongelukkigerwijs zijn bij een grote brand in 1847 zowel het huis als de gehele inboedel verloren gegaan. Alleen een geëmailleerde Romeinse pot kon gered worden en deze is sindsdien ondergebracht in het Brits Museum te Londen. Dat was een absoluut niet verwacht einde van heel veel waardevolle objecten, inclusief de enige 100 % parallel van de kan uit mijn collectie. Van een soortgelijke kan, maar dan voorzien van verticale ribben is een exemplaar gevonden in Colchester, Essex. Voor het overige zijn er eigenlijk wat betreft Engeland alleen fragmenten bekend, zoals de vondst van geelgroene glasscherven in Alcester, Warwickshire en een fragmentarische kan, gevonden in Huttingdon, Cambridgeshire.

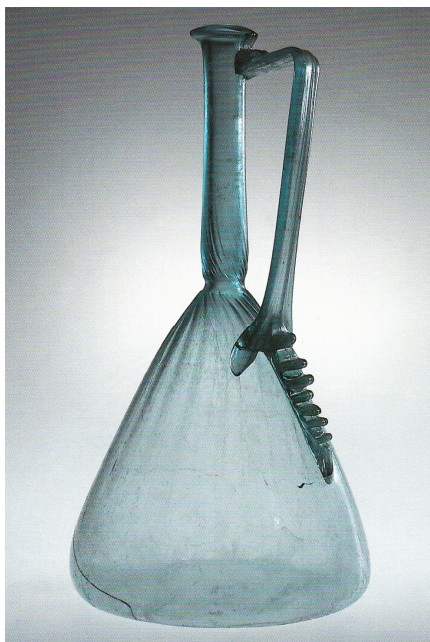
Kan gevonden in graf IV van een tumulus van Esch (Noord-Brabant). Hoogte 29 cm. diameter 16,3 cm. Bron: V.d. Hurk 1984 p. 79.

*De kan van Nijmegen, H 29,4 cm.
Foto: Valkhof Museum, Nijmegen.*

aankoop van een fles die uit de buurt van de Broer- en Burchtstraat in Nijmegen afkomstig zou zijn. Het is eveneens een Hoge Rijnlandse Kan met een hoogte van 29,4 cm., een conisch gevormde buik, lange hals en hoekig gebogen oor, onderaan nog versierd met een geribde band. Van Buchem besluit met: 'Met deze laatste aankoop in de maand mei meenden wij wel *de* aanwinst van het jaar geboekt te hebben'. Meer voorbeelden van min of meer identiek gevormde kannen van het besproken type zijn mij op dit moment (nog) niet bekend.

De kan uit Mainz-Bingen en de kan van het Corning Museum of Glass.

*Kan uit het crematiegraf Nierstein,
Mainz-Bingen. H 27 cm. D 14,3 cm.
Bron: Harter 1999 p. 263.
Rechts: Kan collectie Corning Museum
of Glass (NY). inv. no. 85.1.6.
H. 26,1 cm. D 14,8 cm.*

De kan van Esch

Maar niet getreurd want het Romeinse Rijk was groter. Ook in Nederland is de Hoge Rijnlandse Kan gevonden. Zo zijn in het prille voorjaar van 1960 twee graven met een rijke inventaris ontdekt in Esch (Noord-Brabant). In graf 5 heeft men, naast tal van andere zaken, een bijna identieke Hoge Rijnlandse Kan gevonden. Geheel intact en 'glashelder' opgegraven. Deze kan, met een lichaam dat iets minder bolvormig is dan dat die uit mijn collectie, heeft een hoogte van 29,0 cm. en een diameter van 16,3 cm. (Zie de afbeelding op de vorige pagina). De grafgiftten uit Esch zijn ondergebracht in het Noordbrabants Museum.

De kan van Nijmegen

Een ander prachtig en zeker vergelijkbaar exemplaar maakt deel uit van de collectie van het Museum Valkhof in Nijmegen. Het lichaam van deze kan is minder bolrond maar meer wijd uitlopend (carinated). Hoe de kan daar gekomen is wordt vermeld in het jaarverslag 1955 van het Museum Kam (de voorganger van het Valkhof museum). Het was en is nog steeds gebruikelijk dat elk jaar een verslag wordt opgesteld van het reilen en zeilen van het museum met daarin de vermelding van de nieuwe aanwinsten, zaken die het personeel betreffen, de gehouden tentoonstellingen met de aantallen bezoekers etc. Dat wordt dan naar het desbetreffende ministerie gestuurd om zo verantwoording af te leggen. Het jaarverslag 1955 is geschreven door de toenmalige directeur de heer H.J.H. van Buchem en naast vermeldingen als dat de conciërge een vaste aanstelling heeft gekregen en dat er door particulieren opgegraven spullen in de tuin van het museum waren gedeponneerd maakt hij melding van de

Uit Mainz-Bingen is een variant op dit type Hoge Rijnlandse Kan bekend. Deze is gevonden in Nierstein, crematie graf 5. Dit voorbeeld heeft geen ingedrukte voet of voetring maar vertoont een vlakke basis. Het lichaam loopt wijd uit naar onderen toe en het is gedecoreerd met licht gevormde verticale ribben. Kenmerkende overeenkomsten met de kan uit mijn collectie zijn de lange hals, de eveneens lange greep met een centrale rib in hoog reliëf. De greep is onder een hoek van 90 graden bevestigd tegen het bovenste deel van de hals. Aan de onderzijde is deze verlengd met een deel dat gedecoreerd is door het op regelmatige afstanden uit te knippen. Een variant op de vorm van Mainz

bevindt zich in het Corning Museum of Glass. De variant heeft betrekking op de extra aangebrachte holle flens die aan de onderzijde van het lichaam is gevormd. Daarnaast is de decoratie in de vorm van ribben nu diagonaal aangebracht, het gevolg van het ronddraaien van de blaaspijp nadat de vorm uit de mal was gehaald.

De kan uit Corning heeft een hoge, ingedrukte voet en dat geldt ook voor het met verticale ribben uitgevoerde exemplaar in het New Yorkse Metropolitan Museum of Art.

Het bijzondere van al deze voorbeelden is de overeenkomstige hoogtemaat die slechts minimale verschillen kent en dat geldt ook voor de diameter. Als deze producten dus niet afkomstig zouden zijn van een en dezelfde glaswerkplaats en door verschillende glasblazers in het huidige Duitsland, de Lage Landen en Oost Engeland werden gemaakt dan hield men zich blijkbaar aan de gangbare afmetingen voor dit type kan waarbij wel werd afgeweken wat betreft vorm en decoratie.

Resumerend

De vorm en afmetingen pleiten voor een productie in één werkplaats; het toch grote verspreidingsgebied daarentegen doet denken aan verschillende productieplaatsen want dit soort grote en dus kwetsbare kannen vervoeren in een kar zonder schokbrekers of aan boord van kleine bootjes richting bijvoorbeeld Engeland lijkt niet voor de handliggend gezien de kans op breuk.

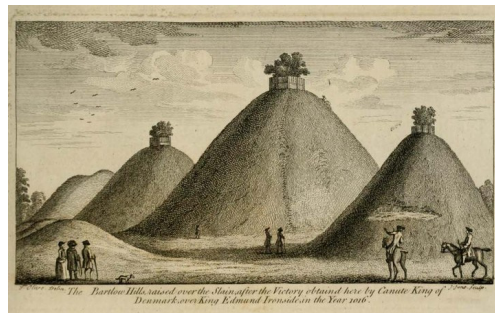
Kan uit het Metropolitan Museum of Art (New York) H = 29.2 cm. Nr. 81.10.187.

SUMMARY

The author of the above article, Hans van Rossum, describes one of his recent acquisitions: a rare Roman pitcher from the 1st century A.D. In English literature an object such as this is known as a 'Conical Jug with long neck' in French as 'Cruche à panse conique côtelée' and in German simply as 'Rippenkrug' but, although several have been found in Roman grave sites in the Netherlands, so far a Dutch equivalent was not available. Thus, the author introduced the name 'Hoge Rijnlandse Kan' (Tall Rhineland's Pitcher) for it, since they were typical for the production of glass houses in the north-western part of the Roman Empire, the water shed of the river Rhine. Pitchers such as these are not identical but share conformity and they all have almost the same height and diameter. They are bell-shaped with a tall, cylindrical neck, slightly constricted at the bottom. The handle is attached to the neck at an almost right angle and at the lower end terminates in a notched trail. They have been found in Germany, the Netherlands, Belgium, and south-eastern France but also in England. In 1832, on January 2nd, an excavation took place in Barrow no. I of the Roman burial mounds near Ashdon (Essex), the largest surviving Roman burial mounds in Western Europe. The mounds were built up from layers of soil and chalk with the largest reaching a height of 15m. A rich collection of grave goods, all dated to the late 1st and 2nd century AD, was found, among which a beautiful pitcher that was described as 'Florentine Flask' but is in fact a true 'Tall Rhineland's Pitcher' and identical to the one in the author's collection. On his quest to find out its actual whereabouts he studied the archives of the Cambridge University where he came across Volume 25 of the scientific magazine 'Archeologica', a publication from 1832 of the Society of Antiquaries of London with in it a lengthy report of the excavation and a drawing of the pitcher.

According to the article all artefacts and antiquities found in the burial mound were taken to the nearby Easton Lodge which unfortunately was destroyed by fire in 1847 and, with it, all the Roman treasures.

'Tall Rhineland's Pitchers' as in the author's collection are quite rare which is no surprise considering their fragility and dimensions. Specimen can be found in several museums in the Netherlands, such as the Noord-Brabant Museum in 's Hertogenbosch and the Valkhof Museum in Nijmegen as well as in America (The Metropolitan Museum of Art in New York and the Corning Museum of Glass) and in France (Musée du Prieuré in Harfleur). They all show the remarkable skill of the Roman craftsmen who were able to produce glass objects of such superior quality only a hundred years or so after the blowing pipe came into use.

The Bartlow Hills on an old engraving

Op de ledenvergadering van 19 maart jl. in Overschie, kwam ik in contact met Evert Hellebrekers. Een bekende naam, maar op dat moment voor mij een nog onbekend persoon. 'Hellebrekers...? Je bent van het bekende distilleerderijbedrijf Hellebrekers en Zonen uit Rotterdam?' was mijn eerste vraag en daarna ontstond een spontaan gesprek over zijn familieachtergrond.

Johan Soetens wees mij op de uitvoerige reportage over het bedrijf H. Hellebrekers en Zoon die vijf jaar geleden in ons blad nr. 124 was verschenen.

Ik was van mening dat het nu meer over de persoon dan het bedrijf Hellebrekers zou moeten gaan en nam me voor het gesprek in die richting te leiden.

Begin mei bezocht ik hem in Delft met het oogmerk wat meer over zijn verzameling te weten te komen. Het is slechts een klein eindje rijden bij mij, vanuit Vlaardingen, vandaan. Vlaardingen en Delft liggen van elkaar gescheiden door het schitterende weidegebied 'Midden-Delfland'. De route ging over Schipluiden, een pittoresk dorpje aan het riviertje de Gaag en langs de bermen van de smalle landweggetjes stond het gele koolzaad en het witte fluitenkruid in volle bloei. De koeien in de wei deden zich tegoed aan het frisse gras en hier en daar passeerde ik een veld bezaaid met paardenbloemen. Ik kwam in Delft in een moderne buitenwijk terecht. Ver van het oude centrum met de

Markt met de Nieuwe Kerk en het Stadhuis en de vele terrasjes, grachten en de bruggetjes. Delft, een kleine, rustige kopie van de stad Amsterdam.

Evert bleek op de 3^e verdieping van een vrij nieuw appartementenblok te wonen. De lift bracht me naar boven en daar werd ik hartelijk door hem begroet. De koffie stond al snel klaar en ook hier werd ik weer verwend met een gebakje. De kamer keek uit op een groot balkon en wat andere appartementen die, als de bomen weer in blad zouden staan, aan het oog onttrokken worden.

We kwamen al snel tot een gesprek. Evert is een gemakkelijke prater. Dat is voor een interviewer meegenomen! Zonder een letterlijke weergave van de vragen en antwoorden die daarbij naar voren kwamen, lijkt het mij het beste om het gesprek maar samen te vatten zoals het in grote lijnen verliep.

Evert verzamelt: van 'Het Vak'. Hij is sterk geïnteresseerd in de geschiedenis van het oude familiebedrijf H. Hellebrekers & Zonen en de wijze waarop de verschillende dranken werden geproduceerd. Daarbij moet je denken aan de geheime recepten, kruiden, zaden, schillen, vruchten en de distillatieketels, boeken en apparatuur. De verpakkingen en de etikettering. En promotionele aspecten zoals advertenties, reclameborden, enz. Die objecten liggen niet voor het oprapen. Je zou denken, als je een nazaat bent van de Hellebrekersfamilie, dat er veel van dit alles ergens bewaard is gebleven. Maar helaas is dat niet het geval want het bedrijf Hellebrekers, gevestigd in Rotterdam aan het Haagsche Veer tegenover het Stokvischwater werd op 14 mei 1940 door het bombardement op Rotterdam nagenoeg met de grond gelijk gemaakt. Er bleef weinig van over.

Gelukkig was er één collega, en de distilleerderij Hulstkamp & Zoon die begreep wat dat

betekende. Zij boden gastvrij onderdak aan zodat zij er weer een bescheiden start gemaakt kon worden. In november kon In Delft een pand, waarin vroeger een oude brouwerij was gevestigd, worden aangekocht en kon H. Hellebrekers & Zonen worden voortgezet.

Evert was in die tijd nog maar een jongen van 9 jaar en op die leeftijd wordt zo'n dramatisch gebeuren heel anders beleefd. Hij vond het eigenlijk wel spannend.

Ook het gezin verhuisde naar Delft en betrof er een aantrekkelijke woning die echter twee jaar later door de Duitsers werd gevorderd waarna de familie noodgedwongen elders onderdak moest zien te vinden. Daarbij viel de familie uiteen. Evert en zijn moeder gingen terug naar Rotterdam waar zij bij een peetoom en -tante gingen wonen. Zijn broer bij zijn grootmoeder in

Voorburg en zijn zus ging naar het St.Laurens-Gesticht in Breda voor een opleiding als verpleegster.

Zijn vader bleef in Delft en overnachtte in het privékantoor van het bedrijf. Op het einde van de oorlog kwam hun huis onverwachts weer beschikbaar en werd de familie herenigd. De onderbrekingen, eerst in Rotterdam naar school, toen een poosje in Delft, vervolgens in Rotterdam en daarna weer terug in

Delft waren niet bepaald bevorderlijk voor een gedegen schoolopleiding. In overleg ging hij naar de kostschool St.Louis in Amersfoort, maar ook dat was geen succes. Hij herinnert zich vooral de enorme slaapzaal met de twee rijen van 40 bedden met naast elk bed een kastje voor je spulletjes. Aan het einde van de rij een met een gordijn afgesloten ruimte voor de pater belast met het toezicht op 80 jongens. Hij was dan ook blij dat hij op 19 jarige leeftijd in de zaak kwam. Eindelijk had hij iets om te doen! En dat heeft hij geweten. Om het vak te leren moest hij alle afdelingen doorlopen en vakdiploma's halen. Naast de distilleerderij had men ook nog een achttal filialen, slijterijen die hij regelmatig bezocht om de gang van zaken te bespreken. Hellebrekers verkocht niet alleen in Nederland maar ook veel naar het buitenland. Met die exportactiviteiten was zijn broer Lou, die vijf jaar ouder was, belast. In 1960 slaagde die erin in Engeland met een nieuwe importeur een contract af te sluiten. Samen kwamen ze op het idee om een

nieuwe geschenkverpakking te ontwikkelen met daarin drie soorten likeur in een opvallende flesvorm. Men koos daarvoor de oude 18e eeuwse wijnflesvorm, in verschillende kleuren glas en verpakte die in een luxe doos. Het accent werd vooral gelegd op de eeuwenoude traditie van het Huis Hellebrekers. In elke doos werd een klein boekje bijgesloten met daarin wetenswaardigheden over historische Nederlanders. Het werd een groot succes! Vooral als geschenk onder de kerstboom.

Maar helaas, het succes duurde maar een tiental jaren. Het was een tijd van veranderingen! Ook in de smaak van drankjes. De

jeugd dronk Coca Cola, de borrel en het glaasje likeur maakten plaats voor een glas wijn of sherry. Ook de verhogingen op accijns hadden een negatief effect op de consumptie van de traditionelere dranken.

Tot overmaat van ramp ontstond er rond 1970 ook nog een prijzenoorlog waarbij heel veel distillateurs het loodje legden. Fusies en overnames waren aan de orde van de dag. Het aantal bedrijven kromp drastisch in. Ook Hellebrekers & Zoon kwam in andere handen.

Evert zocht 'wat anders'.

'Na de overname van ons bedrijf ben ik voor mijzelf begonnen. In 1974. Een wijnkoperij. Aan de Voorstraat in Delft. Overigens is dat geen straat maar een gracht! Ik kocht bij gerenommeerde wijnhuizen wijn in die ik dan aan particulieren en bedrijven doorverkocht. Een leuke tak van sport zogezegd. En het bleef niet bij wijn alleen, al snel kwam daar ook catering bij; het verzorgen van hapjes bij de drankjes. Daar was mijn vrouw erg goed in. Een maand na de opening kregen wij een opdracht om een ontvangst van maar liefst vijf honderd man te verzorgen waarvoor we een grote partytent met meubilair en flink wat extra personeel moesten inhuren. Maar ook kleinere cateringsopdrachten waren altijd weer een uitdaging. En zeker ook voor mijn vrouw die de prachtigste buffetten wist te creëren.

De dagen rond Kerst gaven altijd volop werk. Kerstpakketten voor bedrijven, relatiegeschenken bestaande uit die mooie houten kistjes en andere verpakkingen van 1, 2 en soms wel 12 flessen wijn. We hadden onze zaak in het centrum Delft en de studenten van de verschillende universiteiten kwamen maar wat graag bij ons een centje bijverdienen. Het was mooi werk en we betaalden goed! Sommige bedrijven hadden graag een eigen etiket op hun flessen. Dat werd dan door ons ontworpen, maar achterop plakten we dan altijd wel een kleine verwijzing naar 'Hellebrekers wijnkoperij te Delft'. Ook de Studentenverenigingen vroegen regelmatig om een eigen etiket bijv. ter gelegenheid van een lustrum. Veel van de wijnen kwamen van importeurs waar wij voor Delft en omgeving exclusiviteit van kregen maar we kochten ook wel rechtstreeks in Frankrijk als we tijd konden maken voor een reisje.

Toen Delft zijn 750ste jaar als stad vierde mochten wij een grote hoeveelheid wijnpakketten samenstellen. Ik heb toen een apart etiket bedacht bestaande uit een klein boekje met een aantal afbeeldingen van historische panden en hun beschrijving erin.

Zoals ik vertelde woonden mijn vrouw en ik met onze zoon Willem boven de zaak. Het was een oud grachtenpand aan de Voorstraat in het centrum van Delft. Achter de zaak hadden wij een binnenplaats die we hebben omgetoverd tot een gedeeltelijk overdekt terras waar men in alle rust wat wijn kon proeven en waar wij ook gezelschappen voor een feestje van particulieren of bedrijven konden ontvangen.

Omdat onze zoon Willem geen interesse in de zaak had en zijn toekomst als saxofonist in de muziek zocht (begrijpelijk met een conservatoriumopleiding) gingen we langzamerhand uitkijken naar een overnamekandidaat. Dat lukte. Het contract (op huurkoopbasis) werd getekend maar het draaide helaas op een totale mislukking uit. Na héél veel gedoe kreeg ik uiteindelijk de wijnkoperij weer in handen. Maar er viel veel aan op te knappen. Er waren grote gaten geslagen in de voorraden. De wijnrekken, de kasten en de kelder moesten weer worden aangevuld. Ik kreeg van alle kanten hulp en met name het bedrijf Wijn Verlinden (Den Bosch, later Nieuwkuyk) heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld.

Helaas werd mijn vrouw ernstig ziek en moest ik haar op 68 jarige leeftijd begraven. Tot het jaar 2005 heb ik gelukkig nog met plezier kunnen werken. Bij het bereiken van de leeftijd van 75 jaar vond ik het mooi geweest en na 166 jaren geschiedenis heb ik de zaak gesloten en ben toen naar dit appartement verhuisd.

Het wordt intussen tijd voor een lekker glas witte wijn. Mijn gastheer brengt een heerlijke, op de juiste temperatuur gebrachte Gewürztraminer binnen en schenkt de glazen in. Ik ben op bezoek bij een kenner en dat proef je.

'Ik probeer nu', gaat hij verder, 'van de oude geschiedenis van H.Hellebrekers & Zonen zoveel mogelijk gerelateerde spulletjes te vinden. Er is veel op dat gebied te koop. Als je continu die brocante markten afstruint, dan kun je soms voor weinig geld nog aardig wat op de kop tikken.'

Ik heb op die manier nagenoeg alle historische verpakkingen van het bedrijf weer in mijn bezit gekregen. Plaatel kruikjes van Gouda Holland naast die van Goedewaagen. Maar ook curiosa. Moet je kijken... hier heb ik een kioskje uit zo'n oude modelspoorbaan collectie, zoals wij die van Märklin kennen. Maar er was ook een merk met de naam Karl Bub. Achterop staat een affiche van 'Hellebrekers Bitter', dat is toch leuk als je zoiets in handen krijgt. En zo kom je telkens weer iets verrassends tegen. Deze lamp is ook zo'n voorbeeld, een druiventros. Dat is het leuke van verzamelen. Ik kan er wel een boek over schrijven!"

Evert laat daarna nog wat andere items uit zijn verzameling zien. Ik maak er foto's van; dat spaart een hoop toelichting.

Intussen is met al dat praten de afgesproken tijd ver overschreden. Het is al bijna 1 uur.

Evert stelt voor dat hij even wat hapjes voor de lunch klaar maakt maar dat moet ik helaas afwijzen. We nemen tenslotte nog even een kijkje in zijn werkkamer vol met dozen en attributen, wachtend op ordening of het boek?

Bij het weggaan passeren we twee imposante schilderijen: het zijn de portretten van zijn

grootvader Henricus Hellebrekers en diens vrouw.

Op de valreep vraag ik nog: 'waar komt de familienaam Hellebrekers eigenlijk vandaan, toch niet zo'n algemene naam. Weet je dat?' 'Dat is niet duidelijk. Mijn familie komt uit de buurt van Maastricht, maar zover ik weet is er nooit een onderzoek naar gedaan'.

Ik stap in de lift. Beneden gekomen zie ik een vitrine staan. Met? Natuurlijk....dingen van Het Vak!

HARTOG VAN EMDEN

BOEKHOUDER TE SCHIEDAM DISTILLER IN AMERIKA

Wim Snickers

In dit artikel worden enige voorvallen en de opmerkelijke wendingen in het beroepsleven van Hartog van Emden, in Schiedam en later in Amerika, uitgelicht. Hartog stamt uit een koopmansfamilie die in oude metalen en andere goederen handelde. De Hoofdstraat in Schiedam speelde daarbij een grote rol. Daar woonde de familie en daar werden ook de zaken gedaan. Dit alles speelde zich af toen ook in Amerika jenever een populaire drank was.

In Schiedam

Op 5 december 1860 wordt het gezin van de koopman Mozes van Emden en zijn vrouw Sara Ollemans weer groter. Hartog van Emden was het 7^e kind en uiteindelijk zouden het er 12 worden. Het adres was Hoofdstraat G 137 k. (bij een vernummering werd dit nr. 57). Hartog behaalde in 1884 in Den Haag zijn M.O. acte Boekhouden en werd onderwijzer in dit vak. Hij gaf aan huis les, dit was eerst in zijn ouderlijk huis en later woonde hij onder meer op Hoogstraat G 107, daarna op Appelmarkt C 15. Maar hij stond ook te boek als koopman. Op 19 januari 1887 trouwt hij in Hilversum met de in Schiedam geboren Eva Levi en eveneens van Joodse huize. Er kwamen al spoedig kinderen : Eva Klara (19 oktober 1887) en Benjamin (29 september 1888).

Er veranderde in het leven van

Hartog nog meer: op 28 februari 1889 verzoekt hij toestemming om het woonhuis (!) Hoofdstraat G nr 115 in te richten tot distilleerderij. Dit werd een kleine maand later ingewilligd. En waar bestond dat bedrijf dan uit? Een pijpenlaatje van 3,5 x 8.5 meter met in een hoek een keteltje met kuip en een grondvat. Op de open plaats achter o.a. een kolen- bergplaats. Er is geen jenevermerk van het bedrijf 'H. van Emden & Co.' bekend.

Merkwaardigerwijs wel een gedeponeerd Franse brandewijn merk en het cognacmerk 'Koningskroon'. Het bedrijf heeft ook maar zeer kort bestaan. Op 10 december 1890 ging het failliet en al op 17 december vond er een verkoop van de goederen van de distilleerderij plaats. Het is opmerkelijk dat het bedrijf al na korte tijd failliet was en het werd alléén in 1890 genoemd in de lijst van branders/distillateurs in de Schiedamse Jaarboekjes. Voor het pandje op de Hoofdstraat een ruime omschrijving! Er is bijna altijd een sfeer van wat duistere zaken rond Van Emden blijven hangen. Zo ook een advertentie die al op 15 juni 1888 in de Schiedamsche Courant (SC) was verschenen: Jacob Levi (die de zwager van Hartog was), deelde daarin mee dat de procuratie van H. van Emden (boekhouder) was ingetrokken. Op 30 juni 1891 is Hartog naar Arnhem vertrokken. Daar staat hij te boek als "reiziger". Het oude pandje op de Hoofdstraat werd omstreeks 1895 vernummerd tot nr. 95 en toen zat distilleerderij A. Prins er in.

Naar Amerika

Dan verschijnt er zowel in de Schiedamsche Courant als in de Nieuwe Schiedamsche Courant van 13-14 januari 1894 een opmerkelijk bericht. Beide geven als bron het Amerikaanse 'Bonfort's Wine and Spirits Circular' van 25 december 1893:

De Heer H. van Emden, directeur van de 'Bohlen Jenever distilleerderij 'Weesp' te Rotterdam, bevindt zich thans in Milwaukee-Wisconsin bij de National Distilling Co. Voor die maatschappij heeft hij ingericht eene Hollandsche jeneverstokerij en fabriceert de beroemde 'Bohlen' jenever en andere Hollandsche jeneversoorten. Zelfde kwaliteit als hij gewoon was in Holland te maken.

Rechts: Op de zolder van het stadhuis te Weesp ligt nog een gevelsteen van de vroegere distilleerderij 'Het Anker' met de naam Charles Bohlen.

De gebouwen van M. van Emden op de Hoofdstraat bij de Voorhaven, ca. 1910. Het gebouw links (waar net de paardentram voorbij gaat) is het bekende hotel/café Maas, dat op de hoek van het Hoofd en de Hoofdstraat staat. Daarnaast laagbouw en een hoog pand van Van Emden. Naast de drie volgende panden is nog vaag herkenbaar de "afrol" naar de hoger gelegen Havendijk zichtbaar.

Omstreeks 1978 zijn alle gebouwen op het gedeelte Hoofdstraat bij de Voorhaven gesloopt omdat in het kader van de Deltawet de waterkering verhoogd moest worden en dit alleen gerealiseerd kon worden door een hoge damwand te bouwen.

Affiche met het landverhuizers schip 'Spaarndam'. De Holland Amerika Lijn had in verschil-lende Oost Europese landen een boekingskantoor. Daar was men met de Duitse taal vertrouwd, vandaar de Duitstalige tekst. In Rotterdam had je tientallen logementen en de HAL had een landverhuizers hotel, op de Wilhelminakade. Daar werden de mensen tijdelijk ondergebracht, in afwachting van het schip waarmee zij de grote oversteek maakten. De meeste passagiers (aantal 900 in de 3^e klasse) werden ondergebracht in de tussendecken. Daarnaast waren er in totaal 150 passagiers in de 1^e en 2^e klas, die veel in veel beter gehuisvest waren. De bemanning bestond uit 100 personen. Hoe Hartog van Emden reisde is niet bekend, maar wel dat hij 'op uitnodiging' de oversteek maakte. Alle passagiers werden in Ellis Island medisch gekeurd en geregistreerd, voordat zij tot het land werden toegelaten. Zo weten wij dat Hartog in 1893 met de Spaarndam is aangekomen. In Amerika zou hij zich Henry van Emden gaan noemen. Opmerkelijk is dat het schip (lengte 135 m) nog een hulpzeil heeft. De HAL, die de naam van (passagiers)schepen op 'dam' liet eindigen heeft één schip gehad met de naam 'Schiedam'. Ook dit schip had nog een hulpzeil.

Dit bericht was verder zonder enige context of achtergrond van de man waar het over ging. Het leek meer bestemd voor de vroegere stadgenoten om hen op de hoogte te brengen van de nieuwe status van H. van Emden.

Hartog van Emden was in 1893 met de 'Spaarndam' van de Holland Amerika Lijn, een van de bekende landverhuizers schepen uit die dagen, naar Amerika gereisd. Bij de 'Columbian World Exhibition', die van mei tot oktober 1893 werd gehouden, was hij de "brew master" (zoals zijn functie luidde) van de 'Bohlen Gin Distillery' uit Rotterdam. Er waren op deze 'Wereld tentoonstelling' veel bedrijven uit vele landen vertegenwoordigd. Deze manifestaties waren in die tijd heel gewoon en een middel om (nieuwe) producten te presenteren.

Een proces

Tegen Hartog van Emden liep op dat moment in Nederland een proces. Het was aangespannen door C.H.C. Waal (bankier/commissionair uit Arnhem) contra A.L. Romijn koopman/commissionair uit Amsterdam en H. van Emden. Het was een schimmige zaak. Het ging er onder meer over of H. van Emden, die optrad als toezichthouder en niet als directeur van de 'Bohlen Gin Distillery 'Weesp' in Rotterdam gemachtigd was om geld te innen met een geldwissel. De uitslag van het vonnis was op 16 april 1894 en voor de heren Romijn en Van Emden ongunstig. Maar dit had op Van Emden nauwelijks effect omdat hij toen al een tijd in Amerika zat. Of zou dit ook de reden zijn dat hij daarom de grote oversteek had gemaakt?

Uit een van de processtukken blijkt dat het bedrijf in Rotterdam op de Mathenesserdijk 102 gevestigd zou zijn. In deze straat in het voormalige Delfshaven, (waar toen ook distilleerderijen waren), waren naast bedrijfspanden ook vele kleine arbeiderswoningen. Op nr. 102 stonden geregistreerd een bedrijf (niet 'Bohlen') en twee woningen. Dit adres fungeerde waarschijnlijk alleen als postadres van een handelsmaatschappij, die gebruik maakte van een bekende naam. En bovendien maar heel kort heeft bestaan; in Rotterdam is van het bedrijf verder niets terug te vinden. Het kan best zijn dat toen de 'echte' Bohlen distilleerderij stopte (zie verder), door anderen onder de bestaande merknamen de export werd voortgezet. Dit gebeurde wel meer, al of niet met instemming van de oude eigenaar van het merk. Het bedrijf, waarbij Van Emden in Amerika aan de slag ging zou wel een oude handelsrelatie zijn.

Waarom Bohlen en wie was hij ?

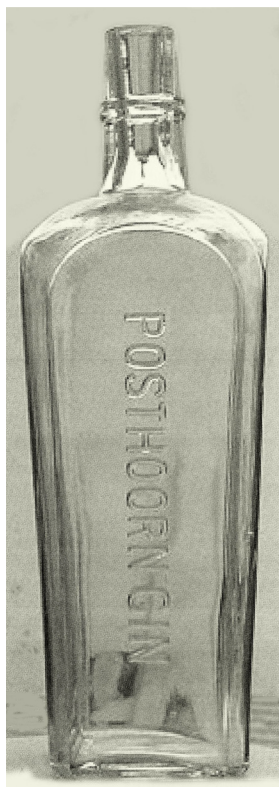
Bohl Bohlen was in 1754 in Ost-Friesland (Duitsland) geboren en op twintigjarige leeftijd naar Amsterdam getrokken, maar vervolgens, in 1782, nog verder: Philadelphia (V.S.) Samen met zijn broer richtte hij in 1786 daar een importfirma op die onder meer jenever van jeneverstokerij 't Anker uit Weesp importeerde. Bohl Bohlen keerde terug naar Amsterdam, inmiddels getrouwd. Zijn vrouw overleed al op betrekkelijk jonge leeftijd. Hij had toen zeven kinderen. Bohl hertrouwde na een aantal jaren met Anna Schimmel. Zij was de dochter van Jan Schimmel, de eigenaar van jeneverstokerij 't Anker. Later werd deze stokerij door het bedrijf in Philadelphia overgenomen. Bohl Bohlen zelf, en een aantal van zijn kinderen, hebben zich later weer definitief in Amerika gevestigd, nadat ook zijn tweede vrouw was overleden. Met alle jeneverstokerijen in Weesp ging het op den duur slecht, gingen failliet of werden gesloten. Het bedrijf van Bohlen in Weesp heeft tot 1875 bestaan. Bohlen was in Amerika, in de tijd dat naar dat land veel jenever werd geëxporteerd, een van de bekende merken. De familie Bohlen werd niet alleen zeer rijk, maar was in Philadelphia een bekende naam. Zij heeft ook een rol gespeeld in de Amerikaanse, Nederlandse en Duitse geschiedenis.

Distillateur in Amerika en een conflict

H. van Emden bleef in het distillateurvak. In eerste instantie bij de National Distilling Co., hij naar Amerika was gereisd. Later trad hij in dienst bij 'Corning & Co.', een klein familiebedrijf in Peoria (Illinois). Deze had enige whisky merken (o.a. *Old Quaker*), maar had daarnaast ook Gin's op het programma: zoals 'De Ruyter Gin' en 'Coronet'. Inmiddels was zijn gezin in 1896 ook groter geworden door de geboorte in Milwaukee van nog een dochter. Deze dochter, Harriet, zou later een bekende zangeres worden. In 1901 verhuisde de familie naar New York. Daar ging hij voor bij de lokale vestiging van de National Distilling Co. of Milwaukee werken. Blijkbaar had hij daar ook een eigen inbreng, want het bedrijf bracht ook een kelderfles uit met op het etiket: "Distilled by H. van Emden, gin distiller from Schiedam. Echte Posthoorn Jenever". Er zijn ook kelderflessen bekend met de belettering "H. van Emden Posthoorn Gin". Maar na een aantal jaren later ontstaat er een conflict tussen Van Emden en zijn werkgever en wordt hij ontslagen.

Van Emden voert dan op 15 juli 1907 een proces tegen the National Distilling Co. waarin hij stelt dat hij nog recht heeft op royalty's op de verkoop van zekere gin merken, die zijn gefabriceerd toen hij nog in dienst was. Maar het hof verklaart dat, omdat het hoofdkantoor van het bedrijf in een andere State is gevestigd, het proces dan ook in die State gevoerd moet worden. Of dit ook is geschied is niet bekend.

Een nieuw begin en einde

Het leven van Hartog nam nu een heel andere wending. Hij kreeg een functie als Treasurer ("penningmeester") van de 'Pitt New Gas Company' in Pittsburg. Eenzelfde functie had hij bij de 'Vine Medical Company', waarvan hij later ook in het bestuur zat. Maar aan dit alles kwam plotseling een eind op 8 november 1923 door een noodlottig dodelijk ongeval door verstikking. Dit gebeurde in New York, waar hij ook begraven is. In de Nieuwe Rotterdamsche Courant verschenen overlijdensadvertenties: "Overleden enz.... Harry van Emden". Ondertekend met: *Amsterdam, mevr. De Wed. H. van Emden en Harriet van Emden*. De andere ondertekenaars zijn de twee kinderen die toen in Amerika woonden. In een andere advertentie: "Uit aller naam C. Boas-Van Emden...."

uit Oosterbeek, die de oude voornaam Hartog gebruikt. In de Schiedamse kranten worden er geen meldingen van gemaakt. Misschien was hij Schiedam ontstegen. Zijn echtgenote Eva is in 1940 in New York overleden. De kinderen allen in Amerika.

Er woonde nog altijd familie in Schiedam. Velen zaten in de handel in oude metalen of touw en bijna altijd in de Hoofdstraat. Op de lijst van de door de National Distilling Co. gevoerde merken heeft nog een tijd 'Posthoorn Gin' gestaan. Er zijn ook kelderflessen bekend met deze naam in reliëf letters. Maar op deze flessen kwam één naam niet meer voor: die van H. van Emden.

Dit artikel verscheen eerder in het j.l. juninummer van 'Scyedam', de kwartaaluitgave van de Historische Vereniging Schiedam.

ZUUR VERDIEND

Herinneringen aan een azijnfles en een augurkenpot

Johan Soetens

Amsterdam in 1662 op een kaart van Daniël Stalpaert (1615-1676). De bebouwing langs de nieuwe grachtengordel is gevorderd tot aan de Leidsegracht. Daar zijn nog kavels vrij. Rechts: Azijnmakers ca. 1880

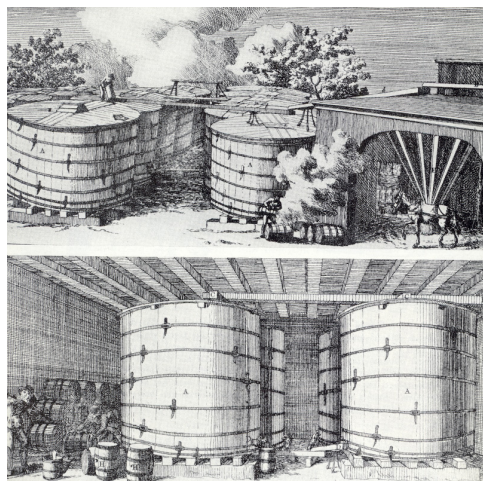
Raamstraat, om er een azijnmakerij te beginnen. In 1813 werd dit bedrijf overgenomen door Jan Frederik Tack en onder diens naam zou het bedrijf in 1963 haar 150-jarig bestaan vieren hoewel de oorsprong er van dus veel ouder was. Eigenaren waren toen al lang geen leden van de familie Tack meer. Reeds vanaf 1900 ging het bedrijf in andere handen over en vanaf de jaren 1920 werd de directie gevoerd door de gebroeders Nelissen, een uiterst rechtschapen familie die tijdens de Tweede Wereldoorlog zeer actief waren in het verzet. De azijnmakerij werd gebruikt als wapendepot, vergaderplaats en onderduikadres en achter de kast in de directiekamer was een telefooncentrale van de Binnenlandse Strijdkrachten geïnstalleerd. Tack's azijn was een begrip in Amsterdam, al was het bedrijf niet de enige azijnfabriek in de stad. Aan de Lijnbaansgracht, aan de rand van de Jordaan was Limonade- en Azijnfabriek 'De Ooievaar' gevestigd, al heb ik daar nooit azijn zien maken en verder bestond aan de Haarlemmer Houttuinen de 'Amsterdamse Azijnfabriek' waar ik wel flessen leverde, maar waar men waarschijnlijk geen natuurazijn vervaardigde.

Amsterdam, 1612.

Halverwege de 80-jarige oorlog.

De Vroede Vaders hebben besloten om de stad vier maal zo groot te maken door het aanleggen van wat tegenwoordig 'De Grachtengordel' heet. Het immense kwarwei zou meer dan een eeuw in beslag nemen en Amsterdam haar wereldnieuwe aanzien geven. Vanuit het Singel werd recht naar het Westen dat wat nu de Brouwersgracht heet gegraven en vandaar uit Zuidwaarts de drie grachten. Niet één voor één, maar alle drie tegelijk, en alles met de hand, schop, kruiwagen en trekpaard. In het Noordwesten werd de structuur van poldersloten intact gelaten en een wijk voor de arbeidende middenstand gecreëerd: De Jordaan. Rond 1660 werd de eerste verbindinggracht tussen de hoofdgrachten gegraven, de Leidsegracht. De in bouwkvellen verdeelde grond werd ter verkoop aangeboden. In 1691 kocht Jan Heijsterman, 'asynmaker', een aantal deels nog onbebouwde kvellen, doorlopend naar de achtergelegen

Azijn werd tot in het begin van de 19^e eeuw gemaakt door bier of wijn in open kuipen te laten gisten, waarbij in de buitenlucht voorkomende azijnbacteriën de alcohol omzetten in azijn, een proces dat enkele maanden in beslag nam. De troebele vloeistof werd daarna overgepompt in binnenshuis staande kuipen die waren gevuld met roodbeukenkrullen waarna de geklaarde azijn in vaten werd gepompt. In Frankrijk en Duitsland bestonden overigens andere methoden. In 1823 vond Johann Sebastian Schützenbach een snellere methode uit, maar nog steeds met gebruik van beukenkrullen, waarin van nature de azijnbacterie *acetobacter* voorkomt. Deze komt in actie zodra de van boven ingegoten wijn, hopvrij bier, moutwijn of verdunde alcohol daarlangs sijpelt. Aan deze manier van azijnmaken is sindsdien weinig meer veranderd.

Veel bedrijven die zich als azijnfabriek presenteerden leverden verdund azijnzuur: een chemisch product dat in geconcentreerde vorm niet zonder gevaar was voor de gebruiker. Het werd onder andere ook in kleine flesjes met maatverdeling voor schoonmaakdoeleinden verkocht.

Azijn in flessen was een betrekkelijke nieuwigheid want eeuwenlang werd het uitsluitend in vaatjes geleverd. Die

stonden in kruidenierswinkels met gele of blanke azijn waarvan de inhoud 'los' verkocht werd. In de catalogi van de Glasfabriek 'De Schie' uit 1923 en van A.J.Bakker uit 1926 komen geen azijnflessen voor. Toch schreef Andries Nelissen al in 1922: 'Aanbevelenswaardig is de verkoop op flessen, want dit is het artikel der toekomst'.

Azijn was onmisbaar en al in de Oudheid in gebruik, niet alleen voor het conserveren van levensmiddelen maar ook werd het toegevoegd aan het drinkwater aan boord van schepen en, als de kapitein een goede bui had, gebruikt om de tussendekse mansverblijven op te frissen.

Azijnessence was een geconcentreerde vorm van chemische azijn. Een belangrijke leverancier er van was de firma Recter in Veenendaal die wonderlijk genoeg tevens de siroop Roosvicee op de markt bracht. De kleine flesjes werden in Nieuw Buinen gemaakt en hadden een maatverdeling met vermelding 'Voor een Wijnflesch' of 'Voor een Literflesch'.

Coll. Humanitas Herinneringsmuseum Rotterdam.

Rechts: De flessenvullijn bij Tack's azijnfabriek in 1956

Het is bacteriedodend en werd daarom gebruikt in compressen en om wonden te ontsmetten.

In het begin van de 20^e eeuw ontbrak het in geen enkel huishouden. Er bestond niet zoiets als slasaus, dus sla werd aangelengd met olie en azijn en dat laatste werd tevens gebruikt voor het ontkalken van fluitketels en toegevoegd aan het water waarmee de ramen werden gewassen. Aan het ontwerp van de standaard recht-toe-recht-aan literfles met capsulesluiting was geen fantasierijke kunstenaar te pas gekomen. De flessen stonden op statiegeld, zoals vrijwel alle glazen flessen.

Tot in de jaren 1960 werden zelfs de lege medicijnflesjes teruggebracht en in

de apotheek 'schoon' gespoeld om opnieuw te worden gevuld. Toen de glazen flessen werden afgedankt en vervangen door plastic verpakking werden ze zorgvuldig vernietigd om te voorkomen dat ze eindeloos opnieuw zouden worden aangeboden. Vandaar wellicht dat het bijna onmogelijk is om nog ergens een originele azijnfles op de kop te tikken. De oma's die er nog een in het keukenkastje hadden staan zijn er niet meer.

*Beelden van Tack's azijnfabriek uit de jaren 1950.
Links het pand aan de Amsterdamse Leidsegracht in huidige staat.*

Het pand van Azijnmakerij De Kroon – J.F.Tack N.V. bestaat nog steeds, compleet met gevelsteen, maar een azijnfabriek is er niet meer in gevestigd. Tegen het eind van de jaren 1960 werd het bedrijf overgenomen door Van Rijn's mosterd en azijnfabriek in Utrecht en vervolgens door het Duitse bedrijf Kühne.

Dat werd uiteindelijk ook het lot van de Haas azijnfabrieken in Haarlem, die na de overname van een plaatselijke brouwerij annex azijnmakerij tevens het merk 'Boog' voerde.

Het was waarschijnlijk de bekendste azijnfabriek van het land, niet in de laatste plaats door de intensieve reclame die men maakte, met als beeldmerk een vrolijk voortstappende haas die een fles azijn omklemd hield en de slagzin 'Geen zuur venijn, maar Haas azijn'.

Hier sta ik -
LEEG!

.... en de fabrikant zit om mij te springen!

Er wordt volop BOOG azijn gefabriceerd, maar... de fabriek komt flesschen tekort! Daarom verzoeken wij alle huisvrouwen dringend de leege flesch in te leveren, zoodra zij weer een volle flesch noodig hebben! Anders kan de winkelier deze fijne azijn tot zijn spijt niet meer leveren...

„Dat gaat niet, mevrouw... want als U geen leege flesch inlevert, kan ik U helaas ook geen volle flesch meegeven.“

„Dat gaat mevrouw! Want de leege flesch levert U in, en alleen dan kan ik U weer een volle flesch meegeven!“

HAAS AZIJNFABRIEKEN HAARLEM

Hij maakte ook limonadesiroop en, U heeft het al geraden, zijn flessenleverancier was Uw auteur. Zijn zoons verplaatsten het bedrijf naar Heer Hugowaard en begonnen in 1979 natuurazijn te produceren alsmede plastic flessen. Na een lange reeks overnames, waaronder de Gulpener Azijnfabriek, Tromp en Rueb, alsmede azijnproducenten in België, Frankrijk, Duitsland en Tsjechië is wat tegenwoordig de Burg Groep heet de enige industriële azijnmakerij van Nederland.

"Wat is dat? Moet je mij vloeken? Op Sabbatavond?"

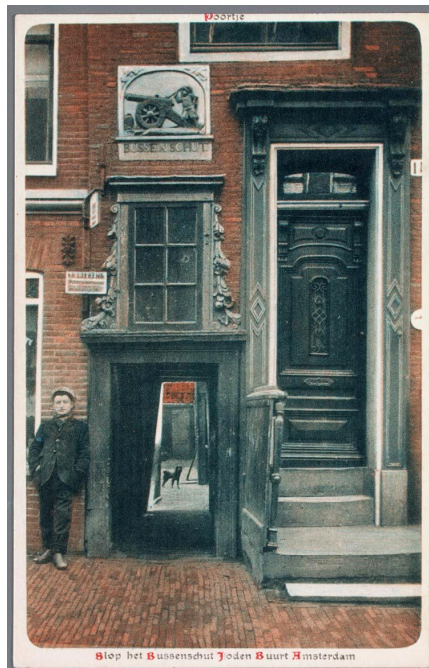
DE JOOD MET ZURENAR.

Zo heb ik ze leren kennen, begin jaren 1950, voordat de fel omstreden sloopplannen van de stad Amsterdam hen dwong naar de rand van de stad of zelfs helemaal de stad uit. Wellicht lag de consumptie van tafelduur in die jaren hoger dan tegenwoordig want Nederland kende een groot aantal bedrijven dat zich met het 'inleggen' van augurken bezig hield. Geen van hen kon zich echter qua kleurrijkheid en specifieke smaak van het product meten met wat in de volksmond liefderijk met 'Amsterdamse Zuurjoden' werd aangeduid. En dat was absoluut niet discriminerend bedoeld!

34

Boven: De Amsterdamse Jodenbuurt behoorde, met de Jordaan, tot de armste wijken van de stad. Drie voor-oorlogse beelden. Van links naar rechts: Joden Houttuinen, hoek Markensteeg; Zuurventer Nathan de Leeuw; Nieuwe Uilenburgerstraat. Hieronder: Het Bussenschut op een ingekleurde prentbriefkaart uit 1920; Impressie van de levendige voor-oorlogse straathandel. Uit: Meyer Sluysen; Voordat ik het vergeet' Amsterdam 1948.

De meeste inleggerijen waren gevestigd in wat werd aangeduid als de Jodenhoek, met uitzondering van Ies de Leeuw's inleggerij die na een mislukte fusie met Barend Zwaaf terecht kwam in een voormalige karrenverhuurderij in de Elandstraat waar zijn vrouw Antje de scepter zwaaide over de productie terwijl vader Nathan, krom van de reumatiek, vanaf een stoel achterin de ruimte toekeek. Met grote warmte en dankbaarheid denk ik aan deze mensen terug. Ze gaven me altijd een stuk levenswijsheid mee.

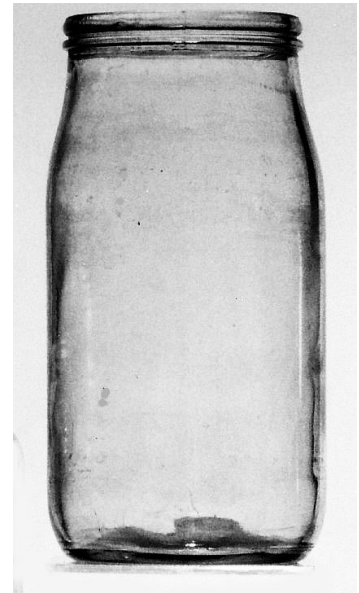
Joodse haring- en zuurinleggerijen vond je verder op het Waterlooplein (Inleggerij G.A. Kroon), de nabijgelegen Keizerstraat (Inleggerij Zuiver), in de Joden Houttuinen (Zwaaf's Inleggerij) en in de Rapenburgerstraat. In het vroegere hofje 'Het Bussenschut', ooit de plaats waar kruid en wapentuig voor de VOC schepen gereed lag, woonde voor de oorlog een slecht gehuisveste groep gezinnen: een gemakkelijke prooi voor de Duitse moordenaars en de met hen collaborerende Amsterdamse politiemannen. In wat ooit de aan de straat gelegen ijssalon annex koffiehuis was vestigde zich na de oorlog de inleggerij van (Japie) Alegro. In de nabijgelegen Nieuwe Uilenburgerstraat vond je Visser's inleggerij en, slechts één deur verder, die van Leo Fransman. Dat laatste bedrijf werd overgenomen door Camiel Kesbeke, wiens grootvader in 1948 begonnen was met het pasteuriseren van augurken

in een keldertje op het Waterlooplein. Het bedrijf bestaat nog steeds als familiebedrijf onder de naam Kesbeke, is de enige overgebleven fabrikant van origineel Amsterdams tafelzuur en in alle supermarkten dominant aanwezig. Een prestatie van formaat! Daarnaast beheert een neef van wijlen Ies de Leeuw een winkel in Amsterdams tafelzuur in de Amsterdamse Vrijheidslaan waar de producten worden gemaakt volgens origineel recept.

Augurken worden in grootte met letters aangeduid, van de kleine AA (cocktail) augurken af tot CD en D, de bij het Amsterdamse publiek zo populaire 'zure bommen'. Lange tijd was het moeilijk om die in glas te verpakken bij het ontbreken van een pasteuriseerbare pot met wijde opening, vandaar de wijdverspreide losse verkoop. Moderne, na-oorlogse Amerikaanse of Engelse sluitingen gingen geen van alle

verder dan 63 mm. als gevolg van de eis om metaal te sparen voor de 'war effort' In 1953 bracht het Duitse bedrijf PANO, één van de twee fabrikanten van steriliseerbare klemsluitingen, een deksel op de markt met een diameter van 110 mm. Die noviteit werd onmiddellijk gebruikt om een pot te maken waarin twee lagen CD augurken op elkaar konden worden verpakt waardoor de weg werd vrijgemaakt om dit soort zuurwaar aan levensmiddelenzaken te kunnen leveren.

Voor het zover was moesten de verse augurken eerst door een 'prikmachine' geperforeerd worden, in een speciaal azijn en kruidenmengsel in vaten worden opgeslagen om na voldoende 'rijping' stuk voor stuk met de hand in potten te worden gezet waarna die met een speciaal gekruide azijn werden afgevuld.

Daarna gingen ze een pasteuriseerkorf in die de autoclaaf werd ingetakeld. Dat hele ritueel speelde zich deels op straat af en we zouden ons daar nu geen voorstelling van kunnen maken als de Amsterdamse free-lance fotograaf Frits Weeda begin jaren 1960 niet een reportage had gemaakt van het reilen en zeilen bij Zwaaf's Inleggerij in de Joden Houttuinen. Een aantal daarvan hingen aan de deur van de inleggerij gespijkerd en jarenlang had ik ze uit het oog verloren, tot in 2005 een fotoboek van Weeda verscheen waarin enkele van zijn opnamen voorkwamen.

Daarin duikt die simpele conservenpot weer op, die al lang uit het winkelbeeld verdwenen is en waarvan niemand het de moeite waard vond hem te bewaren. Ook ik niet. Tot ik ontdekte dat er al jarenlang één door mij als bloemvaas gebruikt werd, verscholen in een antieke koperen doofpot. Vandaaruit heeft-ie de reis gemaakt naar een vitrine in het Likeur- en Frisrdankmuseum: een iconische pot die nimmer de erkenning heeft gekregen waarop hij recht had en die inmiddels wel in de glaskak zal zijn beland.

Frits Weeda (1937) vestigde zich in 1958 als zeldstandig reportage fotograaf in Amsterdam. In de daarop volgende zeven jaar maakte hij een groot aantal donkere, dramatische en bijna abstracte foto's van een stad vol verwaarlozing, verwoesting, afbraak en nieuwbouw. Het lijkt nu onvoorstelbaar maar toenmalig wethouder Joop den Uyl wilde zelfs de Jordaan afbreken. Rijk is Weeda er niet van geworden: hij verkocht zijn foto's voor vijf gulden aan kranten en aan het Amsterdamse stadsarchief. Op basis van dat materiaal wijdde men in 2005 een tentoonstelling aan zijn werk. Frits Weeda zelf raakte na 1965 aan lager wal, herstelde zich maar heeft daarna nooit meer een fotocamera aangeraakt.

Literatuur: M.G.Emeis jr. 'Zuur Verdiend' 1813-1963 Azijnmakerij De Kroon, Amsterdam 1963
 Meyer Sluysers; 'Hun lach klinkt van zo ver.' Amsterdam 1958
 Roelie Meijer; 'Pekelaugurken zes weken te slapen gelegd' Tijdschrift Ons Amsterdam, maart 2001.
 Barend Zwaaf, De laatste Joodse zuurventer van de Amsterdamse eilanden (zonder jaartal).
 Frits Weeda; 'In de schaduw van de Welvaart', Amsterdam 2005.

MAKING SENSE OF SCENTS

John Pastor
American Glass Gallery

Above: Free blown Dolphin Scent Bottle, possibly Sandwich Glass Works, 1820-1835. ca. 6 cm. Colorless with twisted opaque-white canes, ovoid body with two applied, finely quilled, ribbons of colorless glass.

Right: Four pattern molded Scent Bottles, ca. 7-8 cm. probably America, 1170-1830. These little bottles are rare in any other color than cobalt or sapphire

Below: Free blown Dolphin or Sea Horse Scent Bottle, United States 1770-1830. Colorless with twisted alternating white and dark puce cane, figural 'sea horse' form with applied quilled ribbons along the sides. Ca. 5 ½ cm.

Fancy, colorful Scent of 'Smelling' bottles, as they were referred to by the glasshouses of the day, were very popular in Colonial America but also in Europe and remained so, well into the first half of the nineteenth century. These bottles contained pungent smelling salts and fragrant scents. The smallest ones may have contained a few drops of the very expensive rose oil. These 3 – 5 cm. long bottles were popularly called 'bosom' or 'corselet' bottles (in France 'Corsetieres') because that was what they were used for.

Smelling bottles came in a variety of forms, colors and decorative motifs. As with numerous other categories of early American bottles and hollowware, many early glass factories copied the styles that were in fashion abroad. Thus certain forms and decorative techniques, such as the 'Stiegel' type ribbed pattern molded ovoid examples were also blown in England during the eighteenth and early

nineteenth centuries. The account books of Stiegel during the time period of 1769-1770 itemized the glassware that was on hand at their store, sold, or on consignment with agents to include 'Smelling bottles'. Other popular early forms include the 'Seahorse' or 'Dolphin tail', the 'Sunburst' or shield form and corset waisted. A multitude of other forms also existed including the pinwheel, violin, heart, oval as well as individual offhand blown pieces. The bottles were blown with the use of small dip moulds and oftentimes free blown. The workmanship on these fancy little scent bottles necessitated they be blown by only the most skilled gaffers.

Applied decoration, sometimes in contrasting colors to the body of the bottle, pattern molding and the use of striping or colored canes of glass (most often encountered in the 'Seahorse' forms) were all popular. They were blown at numerous early American glass houses, especially in South Jersey and also South Boston. The Boston and Sandwich Glass Company, Sandwich, Massachusetts, was a prolific manufacturer of the free blown 'Dolphin' or Seahorse scent bottles. Old company records show *'the making of 310 Dolphin tail pungents by John Doyle's shop on September 23, 1826'* and the glassblower Edwards Haines who worked at The Boston Sandwich Glass Company between 1828 and 1849 is reported to have blown thousands of them in 1832 and 1833. Many other glass factories in and around the Boston area were also involved in the production of these early scent bottles.

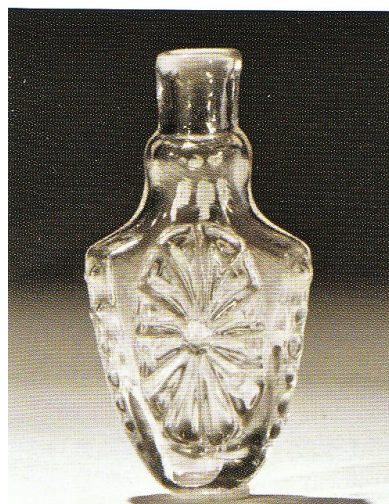

*Right: Free blown
Seahors Scent Bottle,
only 4 cm .high, the
smallest one
documented.
Probably American,
1770-1830. Colorless
glass with twisted
opaque canes.*

*Two free blown Dolphin or Seahorse Scent
Bottles, ca. 6 cm. probably America 1770-
1830. Left: Sapphire blue with twisted opaque
canes with two applied quilled colorless
ribbons. Right: Unusual free blown bottle,
probably America 1770-1830. Colorless with
alternating opaque-white and light puce
(purple-brown) threads of canes.*

*Right: Figural Clamshell Scent Bottle, ca. 6 cm. probably Continental. Blown in
a full-size two piece mold 1825-1845. Pinwheel (firework wheel) Scent Bottle, ca.
5 cm. Possibly Dyottville Glass Works, 1815-1830. Blown in a two piece mold.*

One of the more popular molded designs is that of the sunburst motif. As this is also one of the earliest designs to be embossed on figured whiskey flasks it is likely that these little sunburst scent bottles were contemporaneously blown with the sunburst flasks. During the first quarter of the 19th century this was a very popular motif.

Whether you are a specialized collector of early Scent or 'Smelling' bottles or a more general collector of pretty bottles, the history and beauty of these small but important little bottles cannot be disputed. They are certainly among the most colorful and decorative of early American Bottles.

*Four Sunburst Scent
Bottles, with 12-ray
sunburst patterns.
Ca. 6 cm.
Probably New England,
1815-1835.
All with pontil scar.*

EN DAN DIT NOG...

DistillArt; AFFICHES DIE BLIJVEN HANGEN

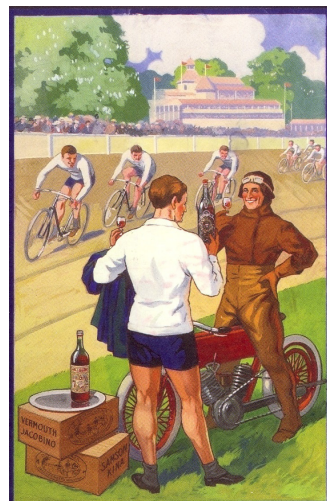
Het Jenevermuseum te Hasselt toont van 24 september tot 8 januari 2017 een selectie uit haar rijke bezit van affiches die de ontwikkeling en de promotie van sterke drank tussen 1870 en 2000 illustreren.

In 1980 verwierf het Jenevermuseum het eerste affiche met daarop een gezellig gezelschap in een luchtballon, genietend van de producten van de voormalige stokerij Theunissen. Vanaf 1987, volgens het opschrift op het affiche, precies 200 jaar na de oprichting daarvan, kreeg het museum onderdak in de voormalige bedrijfsgebouwen. In de loop der jaren werd de collectie affiches uitgebreid tot meer dan 600 stuks. Volgens collectiebeheerder Joannie Dehullu is het een unieke verzameling die nergens haar gelijke kent en die een speerpunt vormt in het collectiebeleid. Het museum beheert in totaal 26.000 objecten.

Nieuwe aanwinsten worden verkregen door zowel aankopen op veilingen e.d. als door schenkingen. Eén van de recentste aanwinsten (2015) is een poster uit 1920 van stokerij Jacques Neefs uit Antwerpen. Op de

veelheid van stijlen, bijwijken spitsvondige slogans en anekdotische taferelen raak je niet snel uitgekeken. De tentoonstelling DistillArt toont dan ook fraaie voorbeelden van toegepaste kunst; ontwerpen van kunstenaars en illustratoren zoals Gerard Portielje, Henri Cassiers, Léo Marfurt en Julian Key.

De tentoonstelling zal gepaard gaan van een prachtig geïllustreerde publicatie die ongetwijfeld een waardevolle aanvulling zal zijn op het door Karl Scheerlinck in 1994 verschenen boek 'Jenever en Likeur in Kleur' (ISBN 90 802016 1 8)

Distilleerderij DE OOIEVAAR

Opgenomen in de Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed

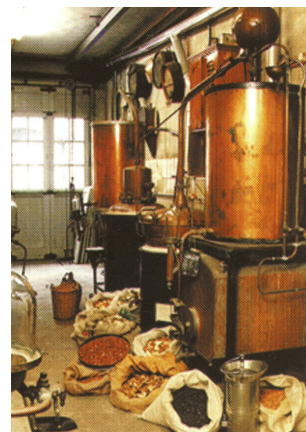
Begin juli werd het ambacht fijndistilleren, zoals uitgeoefend door de Amsterdamse distilleerderij A. van Wees, 'De Ooievaar', opgenomen in de Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed, voortkomend uit de Unesco-conventie Immaterieel Erfgoed die Nederland in 2012 ondertekende. Men komt voor de inventaris in aanmerking als een traditie van generatie op generatie wordt doorgegeven en het om levende cultuur gaat.

Fenny van Wees, de huidige directeur van Distilleerderij 'De Ooievaar', dochter van ons lid Cees van Wees, die op zijn beurt de zaak ooit overnam van zijn vader, stoomt op haar beurt haar 23-jarige dochter klaar om ooit de distilleerderij over te nemen.

In het 2000 vierkante meter grote bedrijfscomplex in de Noord-Westerlijke hoek van de Jordaan liggen onder de ruimte met de stookketels de jenevervaten te wachten tot het moment gekomen is dat flessen of kruiken gevuld moeten worden. 'Ik wil', zegt Fenny van Wees, 'dit vak borgen. Bijna niemand weet dat het

distillersambacht bestaat. We waren er in Amsterdam ooit zo goed in'.

(Over Cees van Wees, de distilleerderij 'De Ooievaar', de aldaar gehuisveste flessencollectie en gouden herineringsringen aan vervlogen tijden verheeren een uitvoerige reportage in blad 117 (2e kwartaal 2009). Belangstellenden kunnen bij de redactie een uitsnede daarvan aanvragen.

Nogmaals Perzische flessen

Herr Dieter Schaich hat uns seinem Unwillen Luft gemacht, dass die Redaktion Bilder hinzugefügt hatte, die aus seiner Sicht in seinem Artikel nicht passten. Wie üblich war der Text im Voraus mit dem Autor kurzgeschlossen. Durch ein Missverständnis aber hat die Redaktion nicht auch die englische Zusammenfassung mit den umstrittenen Bildern dem Autor geschickt. Die Redaktion fügt diese Zusammenfassung zu als Service für die ausländischen Leser und folgt den Originaltext so genau wie möglich. Das gelieferte Bildmaterial ist in der Regel nicht ausreichend, um die Zusatzseiten zu illustrieren. In diesem Fall war eine Vorratsflasche abgebildet, die nach Ansicht des Autors nicht Persisch, sondern aus Südeuropa stammte. Die Redaktion bietet Herrn Dieter Schaich seine Entschuldigung zu diesem Vorfall und hofft, dass dieser damit geschlossen werden kann. (WvT)

VARKENSPEST & DONDRSLAG

Evert Hellebrekers

(Foto's door Boudewijn Andriessen)

Op 21 mei 2016 was het voor mij een bijzondere dag met 150 km heen en 150 km weer terugrijden om een stenen kruik van H.Hellebrekers & Zn uit Rotterdam te bekijken en vast te mogen houden.

In het weekblad 'Delft op zondag' van 30-05-2008 stond ooit een interview met als kop : **Het is, na 5 generaties, afgelopen met Hellebrekers wijnkoperij**. Jan van der Ende uit Hengstdijk had dit ontdekt en mailde op 06 juni 2015 (7 jaar na dato !) een verrassende aanvulling hierop. Hij had in een theeschenkerij een stenen kruik aangetroffen met de naam Hellebrekers. Bovendien gelardeerd met 2 bijzondere verhalen. Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en we gingen op 21 mei j.l. samen op pad om deze ontdekking te bewonderen.

Hengstdijk ligt in Zeeuws Vlaanderen. Jan van der Ende was daar regelmatig op bezoek bij goede kennissen: Annie Audenaert & Arnold Mannaert, wonende aan de Westdijk 1 in Ossensisse. Vroeger was het daar een gemengd boerenbedrijf in landbouw/ veeteelt en relatief klein. Op het terrein staat een grote schuur voor opslag van hooi en stro voor de stieren en het stallen van de wagens. De knechten sliepen vroeger in de zogenaamde kluis op de zolder en zij maakten gebruik van de nog

steeds aanwezige 'poepdoos' en de waterpomp bij de paardenstal. Zéér opvallend was de grootte van de zolder met een z.g. ' Franse kap' met al haar vele spanten, gelijkend op een scheepconstructie. Omdraaiend zou het zo een boot kunnen zijn, waarover later.

Beiden wonen zij daar op het terrein in een bungalow.. Annie was eerst werkzaam als bibliothecaris en later als hoofd van de plaatselijke bibliotheek in Etten-Leur en Arnold als bedrijfseconoom (drs), vervolgens in de ICT met tenslotte een eigen internationaal bedrijf op dat gebied.

Maar tijden en inzichten veranderen. Ze zijn begonnen om de boerderij om te bouwen tot een 'Bed & Breakfast' met een boerderijterras en een welkomboerderij de gasten zich aangenaam te laten verpozen in dit mooie land met de Schelde op 500 meter afstand. Maar het bedrijf moest óók een naam hebben en het werd heel toepasselijk 'Boerderij Ondersteboven', betrekking hebbende op de Franse kap !

Naast de schuur stond ook een nog een kleinere, gebouwd rond 1920 met als bestemming een varkensstal. Hij nam de restauratie hiervan ter hand en kwam dus ook op de zolder terecht. Tijdens het vernieuwen van de gammele vloer zag hij daar langs de zijkant iets liggen met heel veel stof van jaren. Min of meer vreemd en bovendien vastgeplakt met teer ! Na voorzichtig los wrikken en schoonmaken bleek het een jeneverkruik te zijn met onze naam: Hellebrekers.

Toen kwamen er veronderstellingen over de mogelijk geschiedenis hiervan, want het heeft een bewust doel gehad. Er kwamen 2 verhalen los :

Vlak vóór de oorlog 1940-1945 heeft de eigenaar die kruik daar neer gelegd, verankerd tegen stelen, als een ruilmiddel, om te verkopen tegen een leuke prijs of als een bevrijdingsdrankje.

Het schijnt echter ook een goede gewoonte geweest te zijn, dat na het bouwen van een varkenstal, deze beschermd moest worden. Dat deed men door op de zolder een kruik of fles (?) neer te leggen, gevuld metwijnwater ter bescherming tegen overstroming, varkenspest of donderslag ! Het een en ander was gebaseerd op de toenmalige geloofsovertuiging en waarin bijgeloof óók een rol kan spelen. De naam

Hellebrekers kan mogelijk nog invloed hebben gehad, maar dat is natuurlijk een leuke fantasie.

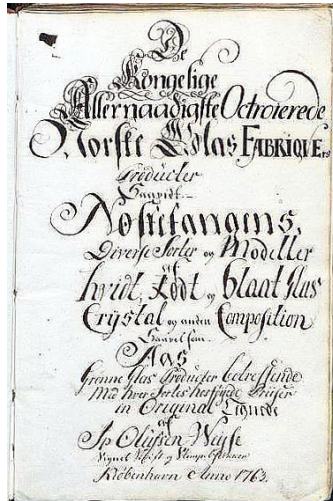
Puur kijkende naar de kruik, viel mij

op dat deze een zéér groot oor had. De latere kruiken hadden veel kleinere oren en waren daardoor minder kwetsbaar. Conclusie mijnerzijds is dan ook dat hij een behoorlijke ouderdom heeft en daarom acht ik het tweede verhaal het meest aannemelijk. Wij hebben nog met de gedachten gespeeld om met een injectienaald een monster te trekken, maar uit eerbied voor het verleden is besloten om dat niet te doen. Zo is het een mysterie en blijft de spanning er in. We moeten niet alles willen weten.

Na de zéér gastvrije ontvangst met dank aan Jan, Annie & Arnold werd er afscheid genomen en voor mij óók van de kruik Hellebrekers, die rond de 90 jaar oud kan zijn.

NOGMAALS HET MODELBOEK VAN IP OLUFSEN WEYSE (1763).

Willy Van den Bossche maakte ons attent op het verschijnen van een complete herdruk van deze catalogus, waarover wij in blad 144 een artikel publiceerden, geschreven door Gjalt Welling.

Deze uitgave van de zeer belangrijke Nøsetangen catalogus is, naar hij meldt, compleet met alle 400 afbeeldingen – op 348 pagina's, is goed ingebonden, ziet er prachtig uit en is verkrijgbaar voor een zeer redelijke prijs: € 60,- plus € 40,- verzendkosten. ISBN 978-87-993613-6-6

Het boek (20 X 30 cm.) is uitgegeven door Glashistorisk Selskab Aalborg * 1976 Post box 345, DK-9100 Aalborg (Tel. +45 2539 0146 www.gsaa.dk) waarbij ondersteuning van diverse fondsen werd verkregen.

Bestellen kan middels e-mail: gsaa1976@gmail.com en door gelijktijdige overmaking van € 100,- op de rekening van het Glashistorisch Gezelschap: SparNord Bank: IBAN DK6092962465737215 Swift/BIC: SPNODK22

Professor Jan Kock, MA, Associate Professor emeritus, Aarhus University schreef voor dit industriële historisch document, waarvan het origineel zich bevindt in het Riksarkivet te Oslo, een toelichting die wij hieronder laten volgen.

Voor extra informatie over deze belangrijke uitgave verwijzen we naar

<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Riksarkivet/Norges-dokumentarv-Riksarkivet/Weyses-modellbok-1763>

Hand-drawn model book from Nøstetangen Glassworks 1763

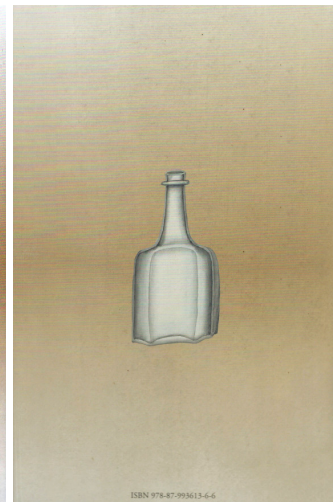
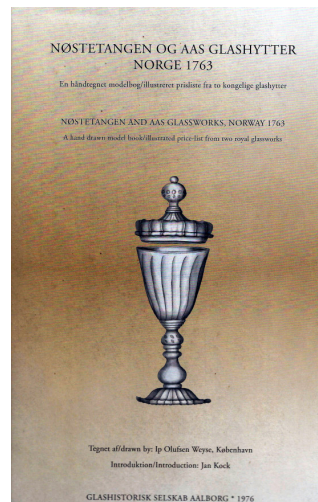
an industrial-historic document in facsimile

Introduction by Jan Kock

In Denmark, production of glass in the Renaissance ceased in the middle of the 17th century because of the wars with Sweden and the resulting poor economic situation. From then on, people managed with imported goods.

Nøstetangen Glassworks was established on the initiative of the king in 1739, together with several other industries, in an effort to make the twin monarchy of Norway and Denmark more self-sufficient.

To begin with, glassmakers were brought in from the German region, and they introduced the continental European style to Norway. Some years later, they were joined by glassmakers from England, who brought their own English style with them. These two very different traditions melted together into a style that was uniquely Danish and Norwegian. Production was large and varied, as can be seen from a hand-drawn model book, which today would be called a catalogue. Even on a European scale, it is rare to find such good model books from the 18th century.

The model book from 1763

In the mid-1760s production had become so extensive that it was necessary to have an illustrated model book, often with coloured drawings, giving the names and prices, or what today we would call a catalogue accompanied by a pricelist. The model book is drawn by hand, and six copies are known, dated 1763, 1764 and 1774. They are all slightly different, but all drawn by Ip Olufsen Weyse, letter and stamp engraver, in Copenhagen. The format is approximately A4, and consists of more than 360 pages, all in stiff half-leather binding. Five copies are in Norway (in Bergen, Hadeland and Oslo), and there is one in the Royal Library in Copenhagen which was never completed, however.

The model book includes about 600 different glass items, of which the majority are illustrated in fine coloured drawings. Several of the glasses have been named after the person who originally ordered them. Examples are “Hoffets Dessert” (Court Dessert), “Hoffets Slebne Wand Caraffer” (Court cut water carafes), “Count Molke’s no 1” and “Gersdorf’s formed Caraffer,” just to mention a few.

VINKOVA

EINDELOOS IN FLESSEN EN POTTEN

0031 356949324 | www.vinkova.com

Catalonië

GLASVERPAKKINGEN

www.catalonieglass.nl

Stedekestraat 48 NL-5041 DN Tilburg

Tel: +0031 (0)13-5425440

Fax: +0031 (0)13- 53546

AMSTERDAMREPUBLIC.COM

The essence is
in the distillate

DE KUYPER
ANNO 1695

Home is where the heart is. And our home is the distillery.
Here we liquify all that comes our way. Like the best ingredients. Which provide
the essence you need to excel in your bar, club or at home.

  www.dekuiper.com geen 18, geen alcohol • geniet, maar drink met mate

BRANDERIJ DE TWEELINGH

NOTARIS

NOTARIS Jenever specialiteiten.
Pure bekoring.

HET VERHAAL VAN PASSIE EN VUUR

Oude kranten. Mout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate

TENTOONSTELLING
11.6.2016
19.3.2017

NATIONAAL JENEVERMUSEUM SCHIEDAM
LANGE HAVEN 74-76
WWW.JENEVERMUSEUM.NL

HET BEGIN VAN GIN

JENEVER
MUSEUM